

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΣΧΟΛΗ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΡΑΠΕΖΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗ
«ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΤΡΑΠΕΖΙΚΗ» ΜΕ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ «ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΤΡΑΠΕΖΙΚΗ
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ»**

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Θρησκεία και Δημοκρατία
Της

ΛΙΟΝΑΚΗ ΕΛΕΝΗ ΜΧΡΗ2416

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Χ. ΣΤΕΦΑΝΑΔΗΣ
ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Χ. ΣΤΕΦΑΝΑΔΗΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Α. ΑΝΤΖΟΥΛΑΤΟΣ
ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : Δ. ΒΟΛΙΩΤΗΣ

ΑΘΗΝΑ, ΜΑΡΤΙΟΣ 2026

«Πιστεύω σε μια Αμερική όπου ο διαχωρισμός εκκλησίας και κράτους είναι απόλυτος... όπου κανένας θρησκευτικός ηγέτης δεν θα λέει σε έναν Πρόεδρο πώς να ενεργήσει, και κανένας πολιτικός ηγέτης δεν θα λέει στους πιστούς ποιον θεό να λατρεύουν.»

Τζον Φ. Κένεντι

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Με την ολοκλήρωση αυτής της έρευνας, αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω δημόσια όσους με στήριξαν για να το κάνω αυτό δυνατό.

Θέλω ιδιαίτερα να ευχαριστήσω τον μέντορά μου, Δρ. Χριστόδουλο Στεφανάδη, για την πολύτιμη καθοδήγησή του, την εμπιστοσύνη και τις κρίσιμες συμβουλές του.

Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω την βαθύτατη ευγνωμοσύνη μου στους γονείς μου, Κωνσταντίνο και Αγγελική για την υποστήριξή τους σε όλο αυτό το σημαντικό πνευματικό ταξίδι.

Περίληψη

Η παρούσα εργασία διερευνά τη μακροχρόνια και αμφιλεγόμενη σχέση μεταξύ θρησκείας και πολιτικών θεσμών, θέτοντας ένα βασικό ερώτημα: Επηρεάζουν οι θρησκευτικές παράμετροι (δόγμα, βαθμός πίστης) τη διαδικασία εκδημοκρατισμού μιας χώρας; Παρά την αυξανόμενη εκκοσμίκευση, η θρησκεία συνεχίζει να διαμορφώνει τις αξίες και την πολιτική συμπεριφορά, παράγοντες που μπορούν να λειτουργήσουν τόσο ως καταλύτες όσο και ως εμπόδια στη δημοκρατία.

Ο κύριος στόχος της παρούσας εργασίας είναι να προσδιορίσει, μέσω στατιστικής ανάλυσης παλινδρόμησης, εάν η θρησκεία αποτελεί σημαντικό προγνωστικό παράγοντα του βαθμού δημοκρατίας, λαμβάνοντας υπόψη τόσο το κατά κεφαλήν ΑΕΠ όσο και το νομικό σύστημα της χώρας (κοινό δίκαιο ή αστικό δίκαιο).

Abstract

This study explores the long-standing and controversial relationship between religion and political institutions, posing a fundamental question: Do religious parameters (such as doctrine and the degree of faith) influence a country's process of democratization?. Despite increasing secularization, religion continues to shape values and political behavior—factors that can act as either catalysts for or obstacles to democracy.

The primary objective of this work is to determine, through statistical regression analysis, whether religion is a significant predictor of the level of democracy. To achieve this, the analysis accounts for both GDP per capita and the country's legal system, specifically distinguishing between common law and civil law

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	3
Περίληψη.....	4
Abstract	5
1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
1.1 Επισκόπηση	7
1.2 Στόχοι και σημασία της εργασίας	7
1.3 Δομή της εργασίας.....	7
2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ	8
2.1 Θρησκεία και οικονομική ανάπτυξη.....	8
2.2 Κυρίαρχες Θρησκείες και διαφορές.....	10
2.3 Διαδικασίες εκσυγχρονισμού και θρησκευτική συμπεριφορά στην οικονομική ανάπτυξη	12
2.4 Ιστορικό Πλαίσιο Θεωρία Βέμπερ και Προτεσταντισμός.....	14
2.5 Κοινωνικό Κεφάλαιο ως «Καλός Πολιτισμός»	16
2.6 Κοινωνικό κεφάλαιο ως καθοριστικός παράγοντας στην οικονομία.....	20
2.7 Θεωρίες εμπιστοσύνης και αποτελέσματα έρευνας	22
2.8 Πολιτισμός και οικονομία	25
2.9 Κεφαλαιαγορές και Δίκαιο.....	27
2.10 Σύγκλιση και Εκσυγχρονισμός στην Οικονομική Ανάπτυξη.....	31
2.11 Δημοκρατία και Κεφάλαια.....	33
2.12 Πολιτικοί θεσμοί και οικονομική εξέλιξη.....	36
2.13 Συγκριτική Αξιολόγηση των Ερευνητικών Προσεγγίσεων.....	38
3. ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ	40
3.1 Ανάλυση παλινδρόμησης	40
3.2 Τύποι παλινδρόμησης.....	41
3.3 Δεδομένα και κατάστρωση μοντέλου.....	42
3.4 Εκτέλεση Παλινδρομήσεων.....	42
4.ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	46
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	48
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	50

1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 Επισκόπηση

Η σχέση μεταξύ θρησκείας και πολιτικών θεσμών είναι ένα από τα πιο διαρκή και αμφιλεγόμενα ζητήματα στην πολιτική κοινωνιολογία. Από την κλασική προτεσταντική ηθική του Μαξ Βέμπερ μέχρι τις σύγχρονες συζητήσεις σχετικά με τη συμβατότητα του Ισλάμ ή της Ανατολικής Ορθοδοξίας με τη δημοκρατία, ένα ερώτημα παραμένει κρίσιμο: μπορούν οι θρησκευτικές παράμετροι μιας χώρας να καθορίσουν τη διαδικασία εκδημοκρατικοποίησης;

Η παρούσα εργασία εστιάζει στον αντίκτυπο της θρησκείας - συμπεριλαμβανομένων των κυρίαρχων δογμάτων της και του βαθμού θρησκευτικής πίστης μεταξύ των πολιτών της- στο επίπεδο δημοκρατίας μιας χώρας. Παρά τις τάσεις εκκοσμίκευσης σε πολλές δυτικές κοινωνίες, η θρησκεία συνεχίζει να διαμορφώνει αξίες, πολιτισμικά πρότυπα και πολιτική συμπεριφορά. Αυτοί οι παράγοντες μπορούν να είναι είτε καταλύτες είτε εμπόδια στην εδραίωση της δημοκρατίας.

1.2 Στόχοι και σημασία της εργασίας

Υπάρχουν πολλοί πολιτικοί, κοινωνικοί και οικονομικοί παράγοντες που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να εξεταστεί εάν οι θρησκευτικοί παράγοντες επηρεάζουν τη δημοκρατία. Η παρούσα εργασία θα χρησιμοποιήσει τον δείκτη δημοκρατίας ως εξαρτημένη μεταβλητή για να μελετήσει την επίδραση τριών παραγόντων: θρησκείας, εθνικού νομικού συστήματος (κοινό δίκαιο ή αστικό δίκαιο) και ΑΕΠ κατά κεφαλήν. Θα διεξάγουμε ανάλυση παλινδρόμησης για να προσδιορίσουμε εάν οι υπό εξέταση μεταβλητές είναι στατιστικά σημαντικές.

1.3 Δομή της εργασίας

Το πρώτο μέρος της παρούσας μελέτης αποτελεί την εισαγωγή. Το δεύτερο μέρος (το κύριο μέρος) παρέχει μια συγκριτική ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, εξετάζοντας τις κυρίαρχες θεωρίες (όπως η θεωρία της εκκοσμίκευσης) σχετικά με το πώς διαφορετικά θρησκευτικά περιβάλλοντα αλληλεπιδρούν με τους δημοκρατικούς θεσμούς. Το τρίτο εφαρμόζει τη θεωρητική ανάλυση στην εμπειρική έρευνα. Μέσω στατιστικής ανάλυσης παλινδρόμησης, η παρούσα μελέτη εξετάζει ποσοτικά εάν οι θρησκευτικές μεταβλητές αποτελούν σημαντικούς προγνωστικούς

παράγοντες των εθνικών βαθμολογιών δημοκρατίας, ενώ παράλληλα ελέγχει για αν το δίκαιο της χώρας είναι αγγλωσαξονικό. Στόχος της παρούσας μελέτης είναι να διευκρινίσει εάν η θρησκεία εξακολουθεί να έχει επεξηγηματική δύναμη στα σύγχρονα πολιτικά γεγονότα ή εάν η επιρροή της έχει μειωθεί σε σχέση με τις διαρθρωτικές οικονομικές και κοινωνικές μεταβλητές.

2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

2.1 Θρησκεία και οικονομική ανάπτυξη

Μια ακόμα μελέτη των Barro και McCleary (2003) εξετάζει πώς η θρησκεία επηρεάζει την οικονομική ανάπτυξη. Κυρίως λοιπόν έχουν αναφερθεί και εντοπιστεί πολιτικοί και θεσμικοί λόγοι που επηρεάζουν την ανάπτυξη αλλά στην μελέτη αυτή φαίνεται ότι πρέπει να εξεταστούν και οι πολιτισμικές δυνάμεις. Η θρησκεία επηρεάζει την οικονομία μέσα από τα προσωπικά χαρακτηριστικά που δημιουργούνται όπως είναι η λιτότητα, η τιμιότητα, η εργατικότητα και η εμπιστοσύνη προς τους ξένους. Στην έρευνα αυτή χρησιμοποιούνται διεθνή δεδομένα για την θρησκευτικότητα προκειμένου να διερευνηθεί πως οι οικονομικές επιδόσεις επηρεάζονται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις.

ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

As μελετήσουμε λοιπόν τους δύο βασικούς άξονες της μελέτης εστιάζουν στα εξής. Πρώτον οι συγγραφείς αναφέρουν ότι η θρησκευτικές πεποιθήσεις, όπως η πίστη στον παράδεισο και στην κόλαση, είναι το κύριο προϊόν το θρησκευτικού τομέα ενώ η συμμετοχή στις λειτουργίες (εκκλησιασμός) είναι δευτερεύον. Αυτό πρακτικά που υποστηρίζουν οι συγγραφείς είναι ότι η ενίσχυση της οικονομίας δεν προέρχεται από τις τελετουργίες αλλά από τις αξίες και τις πεποιθήσεις που αποκτά ο πιστός (όπως τιμιότητα, εργατικότητα, πειθαρχία). Όταν δηλαδή κάποιος πιστεύει στον Παράδεισο ή στην Κόλαση, προσπαθεί να συμπεριφέρεται όσο μπορεί καλύτερα στην καθημερινότητα του. Η καλή λοιπόν αυτή συμπεριφορά βοηθάει την οικονομία για αυτό και υπάρχει θετική σχέση ανάμεσα στις πεποιθήσεις και την οικονομία.

Από την άλλη ο εκκλησιασμός είναι ο χρόνος που ξοδεύει κάποιος για να αποκτήσει αυτές τις πεποιθήσεις. Για παράδειγμα αν δύο άνθρωποι πιστεύουν το ίδιο αλλά ο ένας ξοδεύει 4 ώρες εβδομαδιαία στην εκκλησία και ο άλλος καμία, ο δεύτερος θεωρείται πιο παραγωγικός για την οικονομία. Αυτό όμως γίνεται γιατί ο πρώτος καταναλώνει χρόνο στον εκκλησιασμό τον οποίο θα μπορούσε να παράξει κάπου αλλού όπως στην εργασία του ή στην εκπαίδευση. Έτσι έχουν κι οι δύο το ίδιο επίπεδο πίστης με τον έναν που δεν εκκλησιάζεται τόσο να ναι πιο παραγωγικός.

Έτσι το ιδανικό για την οικονομική κατάσταση, σύμφωνα με την μελέτη είναι να πιστεύει κανείς χωρίς να ξοδεύει χρόνο σε τελετουργίες γιατί έτσι η οικονομία κερδίζει αφού υπάρχουν και σωστές αξίες αλλά και χρόνος για εργασία.

ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Τα δεδομένα της έρευνας αυτής αντλούνται από 59 χώρες και παίρνουν στοιχεία από το World Values Survey, International Social Survey, Gallup Millennium Survey. Όσον αφορά την θρησκευτικότητα οι μεταβλητές έχουν να κάνουν με τον εβδομαδιαίο και μηνιαίο εκκλησιασμό αλλά και τις πεποιθήσεις που αφορούν την μεταθανάτια ζωή, τον παράδεισο ή την κόλαση.

Οι συγγραφείς εξετάζουν πως καθορίζεται η θρησκευτικότητα σε μία χώρα. Ένας από τους παράγοντες είναι η οικονομία, γιατί όσο μια χώρα πλουτίζει οι άνθρωποι τείνουν να ασχολούνται λιγότερο με τον εκκλησιασμό, γνωστό και ως <υπόθεση της εκκοσμίκευσης>.Ακόμα ένας λόγος μπορεί να αποτελέσει το κράτος. Ας δούμε λοιπόν, πως η πολιτική επηρεάζει την θρησκευτικότητα; Όταν το κράτος έχει μία επίσημη θρησκεία τότε τονώνεται η ενασχόληση των ατόμων με αυτή, κι αυτό συμβαίνει γιατί το κράτος στηρίζει την εκκλησία πληρώνοντας τους ιερείς, προωθώντας τα θρησκευτικά σχολεία κάνοντας την έτσι πιο προσβάσιμη σε όλους. Βέβαια σε κουμμουνιστικά καθεστώτα όπως είναι και προφανές η έννοια της θρησκείας είχε μειωθεί κατά πολύ αφού αυτός ήταν και ο κύριος στόχος τους, να ήταν να την εξαφανίσουν. Μετά την πτώση τους όμως ξανά άρχισε η επαναφορά της στην καθημερινότητα. Όταν σε μια χώρα υπάρχει θρησκευτικός πλουραλισμός οι ηγέτες προσπαθούν να προσελκύουν τους πιστούς ενώ σε άλλη περίπτωση που επικρατεί μία μόνο θρησκεία οι πολίτες βαριούνται και απομακρύνονται. Επιπλέον η μόρφωση επιδρά θετικά στον εκκλησιασμό, αφού όσο πιο μορφωμένος είναι κάποιος τόσο περισσότερο εκκλησιάζεται, γιατί ίσως είναι ένας τρόπος κοινωνικοποίησης για εκείνους. Στις επαρχίες επιπλέον μη έχοντας τόσες επιλογές ενασχόλησης ασχολούνται παραπάνω με τον εκκλησιασμό ,ενώ στις πόλεις οι δραστηριότητες που μπορεί κάποιος να κάνει ποικίλουν κι έτσι ίσως περιθωριοποιείται η θρησκεία.Τέλος οι χώρες που ο πληθυσμός τους σε παιδιά είναι μεγάλος εκκλησιάζονται περισσότερο αφού οι γονείς τείνουν να πηγαίνουν συχνά στην εκκλησία για να μεταλαμπαδεύουν τις σωστές αξίες και ήθη.

ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Οι συγγραφείς διαπίστωσαν την αντίστροφη σχέση μεταξύ πίστης και συμμετοχής, δηλαδή ότι η οικονομική ανάπτυξη συσχετίζεται θετικά με τη θρησκευτική πίστη, αλλά αρνητικά με την προσέλευση στην εκκλησία. Για κάθε αύξηση της τυπικής απόκλισης στην πίστη (π.χ., πίστη στην ύπαρξη της κόλασης), ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης αυξάνεται κατά περίπου 1% ετησίως. Αντίστροφα, με την πίστη να παραμένει σταθερή, για κάθε αύξηση της τυπικής απόκλισης στην προσέλευση στην

εκκλησία, ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης μειώνεται κατά περίπου 1,1% ετησίως. Η έρευνα δείχνει ότι η πίστη στην κόλαση έχει ισχυρότερο θετικό αντίκτυπο στην ατομική ανάπτυξη από την πίστη στον παράδεισο. Οι συγγραφείς Barro και McCleary αναφέροντας το παράδειγμα με το καρότο και το μαστίγιο, υποστηρίζουν ότι ο φόβος της τιμωρίας (το «μαστίγιο») μπορεί να είναι πιο παρακινητικός από την προσδοκία ανταμοιβής (το «καρότο») για τα άτομα ώστε να εμπλακούν σε ευεργετική συμπεριφορά.

Έτσι καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η θρησκεία παίζει σημαντικό ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη επηρεάζοντας τον ατομικό χαρακτήρα. Η «πίστη» προωθεί την οικονομική ανάπτυξη περισσότερο από το «ανήκειν». Εάν η ίδια η συμμετοχή σε εκκλησία δεν ενισχύει την πίστη, μπορεί στην πραγματικότητα να γίνει εμπόδιο επειδή καταναλώνει κοινωνικούς πόρους. Η κρατική παρέμβαση στη θρησκεία έχει ποικίλες επιπτώσεις: οι επιδοτήσεις (μέσω μιας κρατικής θρησκείας) μπορούν να αυξήσουν τη θρησκευτική συμμετοχή, ενώ η ρύθμιση και η καταστολή τη μειώνουν.

Οι συγγραφείς προτείνουν ότι η μελλοντική έρευνα θα πρέπει να επικεντρωθεί στους ψυχολογικούς και κοινωνικούς μηχανισμούς που μεταφράζουν τα θρησκευτικά δόγματα σε επαγγελματική ηθική.

2.2 Κυρίαρχες Θρησκείες και διαφορές

Στον σύγχρονο κόσμο συναντάμε μια τεράστια ποικιλία θρησκειών και δογμάτων, τα οποία παρά τις διαφορές τους, μοιράζονται έναν κοινό πυρήνα: την αναζήτηση του νοήματος της ύπαρξης, την ερμηνεία της μεταθανάτιας ζωής και τον προσδιορισμό της σχέσης του ανθρώπου με το Θείο. Παρά τον μεγάλο αριθμό επιμέρους αιρέσεων, η συντριπτική πλειοψηφία των πιστών παγκοσμίως (άνω του 95%) συγκεντρώνεται σε επτά βασικά θρησκευτικά συστήματα.

Στην κορυφή βρίσκεται ο Χριστιανισμός, ο οποίος διακρίνεται κυρίως στον Ρωμαιοκαθολικισμό και στις υπόλοιπες χριστιανικές ομολογίες, όπως οι Προτεστάντες και οι Ορθόδοξοι. Όλοι μαζί αριθμούν περίπου 2,1 δισεκατομμύρια. Ενώ οι Καθολικοί ταυτίζονται πλήρως με τη χριστιανική πίστη, συχνά χρησιμοποιείται ο όρος «Χριστιανοί» για να περιγράψει τους μη καθολικούς ακολούθους. Η ονομασία προέρχεται από τους πρώτους μαθητές του Ιησού, που ονομάστηκαν έτσι ως «μικροί Χριστοί», αποδίδοντας στα ελληνικά την έννοια του εβραϊκού Μεσσία. Παράλληλα το Ισλάμ, φτάνει τα 1,3 δισεκατομμύρια πιστούς και βασίζεται στις διδασκαλίες του Μωάμεθ στο Κοράνι. Η λέξη «Ισλάμ» σημαίνει υποταγή στον Θεό, και παρόλο που η θρησκεία είναι στενά συνδεδεμένη με τη Μέση Ανατολή, οι μεγαλύτεροι πληθυσμοί μουσουλμάνων εντοπίζονται στην Ασία, σε χώρες όπως η Ινδονησία και το Πακιστάν. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο Ινδουισμός, που είναι το κυρίαρχο σύστημα της Ινδίας με 900 εκατομμύρια πιστούς, Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του είναι η κοινωνική του δομή, η οποία περιλαμβάνει εκατομμύρια «ανέγγιχτους» (Ντάλιτς), που αν και λογίζονται ως μέλη της ινδουιστικής κοινωνίας, αντιμετωπίζουν περιορισμούς στη θρησκευτική συμμετοχή. Συνεχίζοντας βρίσκεται ο Βουδισμός με 360 εκατομμύρια ακολούθους. Βασισμένος στη διδασκαλία του Βούδα («του Φωτισμένου»), κυριαρχεί στη Νοτιοανατολική Ασία

και την Άπω Ανατολή, ενώ πλέον υιοθετείται ευρέως και από δυτικούς, συχνά με πιο ελεύθερες ερμηνείες. Τέλος, συναντάμε τον Ιουδαϊσμό και την πίστη Μπαχάι. Ο Ιουδαϊσμός, με 15 εκατομμύρια πιστούς, συνδέει άρρηκτα τη θρησκεία με την εθνική ταυτότητα, καθώς πολλοί Εβραίοι παραμένουν συνδεδεμένοι με την κουλτούρα τους χωρίς απαραίτητα να θρησκευονται. Από την άλλη, η πίστη Μπαχάι, με 7 εκατομμύρια μέλη, παρουσιάζει εντυπωσιακή γεωγραφική διασπορά σε πάνω από 200 χώρες, προωθώντας τις διδασκαλίες του ιδρυτή της, Μπαχάολλα.

Διαφορές μεταξύ θρησκειών

Ενώ οι περισσότερες θρησκείες παρουσιάζουν παρόμοια μοτίβα, ορισμένες διαφορές παραμένουν:

1. Ισλάμ: Οι Μουσουλμάνοι έχουν μια ιδιαίτερα ισχυρή πίστη στον παράδεισο και την κόλαση, ο βαθμός της οποίας σχετίζεται στενά με το επίπεδο της θρησκευτικής τους αφοσίωσης. Σε πολλές ισλαμικές χώρες, αυτές οι πεπαιθώσεις έχουν σημαντικότερο αντίκτυπο στην κοινωνική και οικονομική συμπεριφορά από ό,τι άλλες θρησκευτικές ομάδες.
2. Ανατολικές Θρησκείες (Ινδουισμός, Βουδισμός): Η κόλαση θεωρείται ως μια προσωρινή κατάσταση και όχι ως τελικός προορισμός. Επομένως, παρά τα περιορισμένα δεδομένα από αυτές τις χώρες, ο αντίκτυπος των πεπαιθώσεων στην κόλαση φαίνεται να είναι ελαφρώς ασθενέστερος.
3. Χριστιανισμός: Μια κοινή τάση στις χριστιανικές-παραδοσιακές χώρες είναι ότι το χάσμα μεταξύ της «πίστης» (υψηλή) και της «συμμετοχής σε θρησκευτικές τελετουργίες» (φθίνουσα) είναι το μεγαλύτερο, επηρεάζοντας έτσι τους δείκτες ανάπτυξης.

Η πίστη παρακινεί τους ανθρώπους να εκτελούν «καλές» συμπεριφορές (ειλικρίνεια, επιμέλεια), συμβάλλοντας έτσι στην οικονομική ανάπτυξη. Η παρακολούθηση καταναλώνει χρόνο και πόρους (κτίρια, μισθοί ιερέων). Συνεπώς, η υπερβολική συμμετοχή μπορεί να επιβραδύνει την οικονομική ανάπτυξη. Ο φόβος (κόλαση) είναι πιο πιθανό από την ελπίδα (παράδεισος) να παρακινήσει τους ανθρώπους να συμμορφωθούν με τους κοινωνικούς κανόνες.

2.3 Διαδικασίες εκσυγχρονισμού και θρησκευτική συμπεριφορά στην οικονομική ανάπτυξη

Το έργο των Barro και McCleary (2006) αποτελεί ορόσημο στον τομέα της θρησκευτικής οικονομίας. Οι συγγραφείς δεν θεωρούν τη θρησκεία ως ένα στατικό πολιτισμικό χαρακτηριστικό, αλλά μάλλον ως μια δυναμική μεταβλητή που αλληλεπιδρά με το οικονομικό σύστημα. Τα βασικά τους ερωτήματα είναι διπλά. Πρώτον πώς επηρεάζουν οι διαδικασίες εκσυγχρονισμού (αύξηση του ΑΕΠ, αστικοποίηση, εκπαίδευση) τον βαθμό θρησκευτικής πίστης; Και το δεύτερο ερώτημα αφορά πώς επηρεάζει η θρησκευτική συμπεριφορά την οικονομική ανάπτυξη. Η καινοτομία τους έγκειται στη διάκριση μεταξύ «εκκλησιαστικής παρουσίας» και «θρησκευτικής πίστης». Υποστηρίζουν ότι ο οικονομικός αντίκτυπος δεν πηγάζει από τη διάρκεια του χρόνου που οι άνθρωποι περνούν στην εκκλησία, αλλά από τις αξίες και τα κίνητρα που εσωτερικεύονται μέσω της πίστης.

Υπόθεση Εκκοσμίκευσης

Οι παραδοσιακές κοινωνιολογικές απόψεις (Weber, Durkheim) υποδηλώνουν ότι η θρησκευτική πίστη μειώνεται με τον κοινωνικό εκσυγχρονισμό. Οι Barro και McCleary εξέτασαν αυτήν την υπόθεση χρησιμοποιώντας αξιόπιστα δεδομένα. Για την οικονομική Ανάπτυξη διαπίστωσαν ότι η αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ πράγματι μειώνει τη θρησκευτική ευσέβεια. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί από το «κόστος ευκαιρίας» αφού στις εύπορες κοινωνίες, ο χρόνος είναι πολύτιμος και οι άνθρωποι τείνουν να προτιμούν άλλες μορφές αναψυχής.

Εκπαίδευση (Παράδοξο): Οι συγγραφείς εδώ ανατρέπουν την πεποίθηση που υπάρχει. Διαπίστωσαν ότι, εφόσον όλα τα άλλα είναι ίδια, η εκπαίδευση συσχετίζεται θετικά με τη θρησκευτική πίστη. Η θρησκεία απαιτεί την ικανότητα κατανόησης αφηρημένων εννοιών και η εκπαίδευση μπορεί να ενισχύσει αυτήν την ικανότητα. Επομένως, η «επιστήμη» δεν αντικαθιστά απαραίτητα τη «θρησκεία».

Δημογραφικοί Παράγοντες και «Επένδυση» στη Μετά Θάνατον Ζωή

Μια ενδιαφέρουσα πτυχή της ανάλυσης είναι η σχέση της με το προσδόκιμο ζωής. Αυτό σημαίνει ότι όσο το προσδόκιμο ζωής αυξάνεται, οι άνθρωποι τείνουν να αναβάλλουν τη θρησκευτική συμμετοχή για αργότερα στη ζωή, θεωρώντας ότι υπάρχει χρόνος. Η θρησκεία, σε κάποιο βαθμό, θεωρείται ως «εγγύηση» για τη μετά θάνατον ζωή. Δηλαδή όσο πιο κοντά βρίσκεται κάποιος στον θάνατο, τόσο περισσότερο «επενδύει» σε θρησκευτικές δραστηριότητες και προσπαθεί να βρει την πνευματική <ασφάλεια>. Ο συγγραφέας εισάγει οικονομικούς όρους για να περιγράψει τη θρησκευτική οργάνωση. Συμπαιρόνοντας, η ύπαρξη μιας κρατικής θρησκείας συνήθως αυξάνει τη θρησκευτική συμμετοχή επειδή το κράτος επιδοτεί υποδομές (εκκλησίες, μισθούς κληρικών), καθιστώντας τις θρησκευτικές υπηρεσίες

πιο προσιτές στους πολίτες. Σε αντίθεση με τα κρατικά μονοπώλια, ο ανταγωνισμός μεταξύ διαφορετικών θρησκευτικών αιρέσεων (π.χ. στις Ηνωμένες Πολιτείες) δημιουργεί μια πιο «ενεργή» θρησκευτική αγορά. Για να αποφύγουν την απώλεια οπαδών, οι εκκλησίες αναγκάζονται να παρέχουν καλύτερες υπηρεσίες και να εξυπηρετούν πιο στενά τις ανάγκες των πιστών. Αυτός ο ανταγωνισμός διατηρεί υψηλότερα επίπεδα πίστης.

Θρησκεία και Κοινωνικοί Θεσμοί

Υπάρχουν ορισμένες μη οικονομικές μεταβλητές που έχουν μακροπρόθεσμες επιπτώσεις στην οικονομία. Μία από αυτές είναι το ποσοστό γονιμότητας αφού οι κοινωνίες με ισχυρές θρησκευτικές επιρροές τείνουν να έχουν υψηλότερα ποσοστά γονιμότητας. Αυτό είναι ευεργετικό για την αγορά εργασίας, από την στιγμή που αυξάνεται ο πληθυσμός άρα και τα εργατικά χέρια, αλλά μπορεί να έχει αρνητικές συνέπειες εάν η οικονομία δεν μπορεί να υποστηρίξει εκρηκτική αύξηση του πληθυσμού. Παράλληλα υπάρχει και άμεση σύνδεση με την διαφθορά και κράτος Δικαίου: Υπάρχουν ενδείξεις ότι ορισμένες θρησκευτικές παραδόσεις (όπως ο Προτεσταντισμός) συνδέονται με ισχυρότερους θεσμούς και λιγότερη διαφθορά σε σύγκριση με τις ιεραρχικές θρησκείες.

Μεθοδολογική Εξήγηση: Πώς κατέληξαν στα συμπεράσματά τους;

Για να είναι έγκυρα τα συμπεράσματά, πρέπει να αναφουμε τις χρησιμοποιούμενες οργανικές μεταβλητές:

Δείγμα: 59 χώρες, δεδομένα από το 1981, το 1990 και το 1995.

Οργανικές Μεταβλητές: Για να απαντήσουν στο ερώτημα της «αμφίδρομης αιτιότητας» (επηρεάζει η οικονομία τη θρησκεία και αντίστροφα;), χρησιμοποίησαν την παρουσία μιας κρατικής θρησκείας και τον δείκτη πλουραλισμού ως «οργανικές μεταβλητές». Αυτά είναι ιστορικά δεδομένα, λιγότερο ευάλωτα στις διακυμάνσεις του ΑΕΠ, και επομένως μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την εξέταση του καθαρού αντίκτυπου της θρησκείας στην οικονομία.

Συνολική Αξιολόγηση και Σχόλια

Οι Barro και McCleary καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η θρησκεία παραμένει μια ισχυρή δύναμη στο παγκόσμιο οικονομικό τοπίο. Η «εκκοσμίκευση» δεν είναι μια ευθεία γραμμή προς τον αθεϊσμό, αλλά μια σύνθετη διαδικασία θρησκευτικής προσαρμογής.

Η θρησκεία είναι ένας μηχανισμός για την ενίσχυση της κοινωνικής εμπιστοσύνης και της επαγγελματικής δεοντολογίας. Η κρατική παρέμβαση στην θρησκευτική αγορά (κρατική θρησκεία) μπορεί να αυξήσει τη συμμετοχή, αλλά λόγω έλλειψης ανταγωνισμού, συχνά μειώνει την «αυθεντικότητα» της πίστης. Το οικονομικό μέλλον ενός έθνους εξαρτάται από το εάν η θρησκεία του προωθεί την προσωπική ευθύνη και την ειλικρίνεια.

2.4 Ιστορικό Πλαίσιο Θεωρία Βέμπερ και Προτεσταντισμός

Τα έργα του Γερμανού κοινωνιολόγου Μαξ Βέμπερ, που αρχικά δημοσιεύθηκαν ως σειρά δοκιμίων το 1904-1905, αποτελούν ακρογωνιαίους λίθους της σύγχρονης κοινωνιολογίας και οικονομικής ιστορίας. Ο Βέμπερ προσπάθησε να εξηγήσει ένα από τα μεγαλύτερα μυστήρια της εποχής: γιατί ο σύγχρονος καπιταλισμός αναπτύχθηκε τόσο γρήγορα και μοναδικά στη Δυτική Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική, ενώ άλλες περιοχές με παρόμοια επίπεδα πλούτου ή τεχνολογίας απέτυχαν να συμβαδίσουν.

Το κεντρικό του επιχείρημα ήταν ότι η Μεταρρύθμιση, ιδιαίτερα ο Προτεσταντισμός (ειδικά ο Καλβινισμός), δημιούργησε τις ψυχολογικές και ηθικές συνθήκες που ευνοούσαν τη συστηματική επιδίωξη του κέρδους.

Η Έννοια του «Πνεύματος του Καπιταλισμού»

Ο Βέμπερ διευκρίνισε ότι το «πνεύμα του καπιταλισμού» δεν είναι απλώς η απληστία - η απληστία υπάρχει από την αρχαιότητα. Αναφέρεται σε ένα σύνολο αξιών, όπως η επιμέλεια, η λιτότητα, η αυστηρότητα και η ορθολογική διαχείριση της ζωής.

Για να δείξει αυτό το πνεύμα, ο Βέμπερ παρέθεσε τα έργα του Βενιαμίν Φραγκλίνου. Η συμβουλή του Φραγκλίνου (π.χ., «Ο χρόνος είναι χρήμα») δεν ήταν απλώς ένας οδηγός για τον πλούτο, αλλά μάλλον θεωρούνταν ως ηθική υποχρέωση. Σήμερα, το να κερδίζεις χρήματα με ειλικρίνεια θεωρείται απόδειξη ικανότητας και αρετής.

Η Μεταρρύθμιση και η «Καριέρα»

Ο Βέμπερ υποστηρίζει ότι μια από τις σημαντικότερες συνεισφορές του Λούθηρου ήταν η επανερμηνεία της έννοιας της «καριέρας» (Beruf). Πριν από τη Μεταρρύθμιση, η θρησκευτική ευσέβεια συνδεόταν με την αποστασιοποίηση από τις εγκόσμιες υποθέσεις (όπως η μοναστική ζωή). Ωστόσο, ο Λούθηρος πίστευε ότι η εκπλήρωση των καθηκόντων κάποιου στην καθημερινή εργασία ήταν ο υψηλότερος τρόπος για να δοξάσει τον Θεό. Η εργασία απέκτησε θρησκευτική σημασία, καθιστώντας την «κλήση» ή «λειτουργία».

Καλβινισμός και Προκαθορισμός

Ο Βέμπερ υποστηρίζει ότι ενώ ο Λούθηρος έθεσε τα θεμέλια, ο Καλβινισμός ήταν η απόλυτη κινητήρια δύναμη πίσω από την ανάπτυξη του καπιταλισμού. Το βασικό δόγμα του Καλβινισμού είναι ο «απόλυτος προορισμός»: Ο Θεός έχει ήδη αποφασίσει ποιος θα σωθεί και ποιος θα πάει στην κόλαση, και οι άνθρωποι είναι ανίσχυροι να αλλάξουν αυτήν την απόφαση.

Αυτό δημιούργησε τεράστια «εσωτερική μοναξιά» και άγχος στους πιστούς. Για να αντιμετωπίσουν αυτή την αβεβαιότητα, οι Καλβινιστές άρχισαν να αναζητούν «σημάδια» της χάρις του Θεού στην κοσμική ζωή. Η επιτυχία στην καριέρα κάποιου και ο πλούτος που συσσωρεύεται μέσω συστηματικής εργασίας ερμηνεύονταν ως τέτοια σημάδια. Επομένως, η οικονομική επιτυχία έγινε ψυχολογική αναγκαιότητα για την επιβεβαίωση της σωτηρίας.

Κοσμικός Ασκητισμός και Συσσώρευση Πλούτου

Ο Προτεσταντισμός προώθησε ένα είδος «κοσμικού ασκητισμού». Οι πιστοί ήταν υποχρεωμένοι να εργάζονται σκληρά, αλλά ταυτόχρονα απαγορευόταν να χρησιμοποιούν το εισόδημά τους για πολυτέλειες, ψυχαγωγία ή περιττά έξοδα, καθώς αυτά θεωρούνταν αμαρτωλά και τεμπέλικα.

Αυτός ο συνδυασμός είχε εκρηκτικό αντίκτυπο στην οικονομία:

- Η συνεχής εργασία οδήγησε στη δημιουργία πλούτου.
- Οι περιορισμοί στην κατανάλωση οδήγησαν σε αποταμιεύσεις.
- Τα κέρδη επανεπενδύονταν σε επιχειρήσεις, οδηγώντας σε συσσώρευση κεφαλαίου.

Το Ορθολογικό «Σιδερένιο Κλουβί»

Ο Βέμπερ ολοκλήρωσε το έργο του με μια απαισιόδοξη πρόβλεψη. Επεσήμανε ότι αν και ο καπιταλισμός προήλθε από θρησκευτικά κίνητρα, μέχρι την εποχή του (αρχές 20ού αιώνα), αυτά τα κίνητρα είχαν εξαφανιστεί. Ο καπιταλισμός είχε γίνει ένα αυτοσυντηρούμενο σύστημα, που δεν απαιτούσε πλέον τη θρησκεία για να λειτουργήσει.

Ο Βέμπερ πίστευε ότι οι σύγχρονοι άνθρωποι γεννιούνται σε έναν κόσμο μηχανοποιημένης παραγωγής και γραφειοκρατίας, τον οποίο ονόμασε «σιδερένιο κλουβί». Τώρα είμαστε αναγκασμένοι να εργαζόμαστε με αυτόν τον ορθολογικό και βάνουσο τρόπο, όχι πλέον για τη σωτηρία της ψυχής, αλλά λόγω των απαιτήσεων του ίδιου του συστήματος.

Η ανάλυση του Βέμπερ παραμένει επίκαιρη σήμερα για τους ακόλουθους λόγους: Ανέκρουσε τον Μαρξισμό: Ο Μαρξ πίστευε ότι η οικονομία καθορίζει τη σκέψη, ενώ ο Βέμπερ επεσήμανε ότι η σκέψη (θρησκεία) μπορεί να διαμορφώσει την οικονομία. Εξηγεί την ορθολογικοποίηση: περιγράφει τη διαδικασία «απομάγευσης» του κόσμου, στην οποία οι παραδοσιακές, μυστικιστικές εξηγήσεις δίνουν τη θέση τους σε επιστημονικούς και οικονομικούς υπολογισμούς. Παρόλο που το έργο του Βέμπερ έχει επικριθεί για την ακρίβεια ορισμένων ιστορικών λεπτομερειών του, παραμένει ένα από τα πιο σημαντικά έργα για τη μελέτη των πολιτιστικών ριζών του σύγχρονου δυτικού κόσμου.

2.5 Κοινωνικό Κεφάλαιο ως «Καλός Πολιτισμός»

Η έρευνα των Guiso, Sapienza και Zingales (2007) ξεκινά με μια θεμελιώδη παρατήρηση που προβληματίζει τις κοινωνικές επιστήμες εδώ και δεκαετίες: την αξιοσημείωτη συνέχεια της κοινωνικής συμπεριφοράς και των επιπέδων συνεργασίας κατά τη διάρκεια των αιώνων. Οι συγγραφείς ξεκινούν με τον κλασικό ισχυρισμό του Robert Putnam. Ο Putnam (1993) παρατήρησε ότι οι ιταλικές περιοχές που ανέπτυξαν ελεύθερες πόλεις-κράτη κατά τον Μεσαίωνα εξακολουθούν να εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα κοινωνικής εμπιστοσύνης και πιο αποτελεσματικούς θεσμούς πέντε αιώνες αργότερα. Αυτή η μελέτη εγείρει ερωτήματα όχι μόνο σχετικά με την εγκυρότητα αυτού του ισχυρισμού, αλλά και σχετικά με την διερεύνηση του πώς συμβαίνει αυτή η διαγενεακή μετάδοση και πώς να ορίσουμε αυτό που ονομάζουμε «κοινωνικό κεφάλαιο» με επιστημονική ακρίβεια.

Για να δώσουν έναν σαφή ορισμό, οι συγγραφείς εξισώνουν το κοινωνικό κεφάλαιο με την έννοια του «καλού πολιτισμού». Υποστηρίζουν ότι το κοινωνικό κεφάλαιο είναι ένα σύνολο κοινών πεπαιθώσεων και αξιών που βοηθούν τις ομάδες να ξεπεράσουν το πρόβλημα του «ελεύθερου επιβάτη» και να επιτύχουν αποτελεσματική κοινωνική συνεργασία. Εδώ, ο πολιτισμός δεν είναι μια αόριστη έννοια ή λαογραφία, αλλά ένας μηχανισμός για τη συσσώρευση «προσδοκιών» σχετικά με τη συμπεριφορά των άλλων. Όταν ένα άτομο πιστεύει ότι οι συνάνθρωποί του είναι ειλικρινείς και αξιόπιστοι, το ίδιο έχει μεγαλύτερο κίνητρο να συνεργαστεί, δημιουργώντας έναν ενάρετο κύκλο που βελτιώνει την οικονομική ευημερία.

Αυτή η μελέτη εμβαθύνει στους μηχανισμούς της «πολιτισμικής μετάδοσης», εξηγώντας τον κρίσιμο ρόλο που διαδραματίζουν οι γονείς σε αυτή τη διαδικασία. Μέσω ενός σύνθετου οικονομικού μοντέλου, οι συγγραφείς περιγράφουν πώς οι γονείς «μεταδίδουν» ορισμένες προκαταλήψεις ή πεπαιθήσεις (a priori αντιλήψεις)

για τον κόσμο στα παιδιά τους. Εάν οι γονείς ζουν σε ένα συνεργατικό και αμοιβαία υποστηρικτικό περιβάλλον, διδάσκουν στα παιδιά τους ότι «οι άνθρωποι είναι αξιόπιστοι». Αντίθετα, σε κοινωνίες που έχουν βιώσει το τραύμα της εκμετάλλευσης ή του αυταρχισμού, οι γονείς διδάσκουν στα παιδιά τους να είναι σκεπτικιστικά ως στρατηγική επιβίωσης. Αυτή η διδασκαλία δημιουργεί έναν αυτοεκπληρούμενο μηχανισμό: εάν σας διδάξουν να αμφιβάλλετε από μικρή ηλικία, δεν θα προσπαθήσετε ποτέ να συνεργαστείτε και δεν θα καταλάβετε ποτέ ότι η συνεργασία λειτουργεί, παραμένοντας έτσι παγιδευμένοι σε μια κατάσταση χαμηλής εμπιστοσύνης.

Η ανάλυση της «επένδυσης» στην εμπιστοσύνη είναι ιδιαίτερα αξιοσημείωτη. Οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι η μάθηση της συνεργασίας δεν είναι χωρίς κινδύνους. Ένα παιδί που μαθαίνει να εμπιστεύεται μπορεί να γίνει θύμα εκμετάλλευσης. Ωστόσο, οι κοινωνίες με υψηλό κοινωνικό κεφάλαιο είναι ακριβώς αυτές που μπορούν να διαχειριστούν αποτελεσματικά αυτόν τον κίνδυνο. Ο πολιτισμός λειτουργεί ως συλλογική μνήμη, δαιωνίζοντας τα οφέλη των θετικών εμπειριών του παρελθόντος και προστατεύοντας έτσι την κοινωνία στο σύνολό της από προσωρινές διακυμάνσεις. Μεμονωμένα περιστατικά παραβίασης εμπιστοσύνης.

Στη συνέχεια, η παρούσα εργασία διερευνά εμπειρικά στοιχεία. Χρησιμοποιώντας δεδομένα κοινωνικής έρευνας μεγάλης κλίμακας και στατιστική ανάλυση, το άρθρο αποκαλύπτει τη σχέση μεταξύ πολιτισμού και οικονομικών αποτελεσμάτων. Η μελέτη διαπιστώνει ότι οι περιοχές με θετική πολιτιστική ατμόσφαιρα έχουν υψηλότερα επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης επειδή οι άνθρωποι είναι πιο πρόθυμοι να επενδύσουν στο χρηματιστήριο ή να χρησιμοποιήσουν τραπεζικές επιταγές, αποδεικνύοντας εμπιστοσύνη στο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Η επιχειρηματικότητα ακμάζει επίσης σε τέτοια περιβάλλοντα επειδή οι συμβάσεις και οι συνεργασίες βασίζονται περισσότερο στην αμοιβαία εμπιστοσύνη παρά σε αυστηρούς νομικούς περιορισμούς.

Μια βασική διάσταση που τονίζεται από τους Guiso, Sapienza και Zingales (2007) είναι η αλληλεπίδραση μεταξύ πολιτισμού και θεσμών. Ενώ συχνά υποθέτουμε ότι οι καλοί νόμοι δημιουργούν καλές κοινωνίες, οι συγγραφείς προτείνουν το αντίθετο: οι θεσμοί μπορούν να λειτουργήσουν αποτελεσματικά μόνο σε μια βάση υγιούς κοινωνικού κεφαλαίου. Ένα δικαστικό σύστημα, όσο τέλειο κι αν είναι στα χαρτιά, θα καταρρεύσει εάν οι δικαστές, οι δικηγόροι και οι πολίτες δεν έχουν μια βασική ηθική δέσμευση στην αλήθεια και τη δικαιοσύνη. Επομένως, ο πολιτισμός παίζει τον ρόλο ενός «σιωπηλού εγγυητή» της λειτουργίας του κράτους.

Στο τέλος της ανάλυσης, οι ερευνητές αναφέρουν τις δυσκολίες της πολιτιστικής αλλαγής. Επειδή η μετάδοση αξιών συμβαίνει σε πολύ βαθύ επίπεδο (από τους

γονείς στα παιδιά) και η εμπιστοσύνη των ανθρώπων στους άλλους είναι δύσκολο να αλλάξει χωρίς μια μεγάλη ποσότητα θετικής εμπειρίας, μια «κακή κουλτούρα» μπορεί να παγιώσει τους ανθρώπους στη φτώχεια. Για να σπάσει αυτός ο φαύλος κύκλος, η απλή παροχή οικονομικής υποστήριξης δεν επαρκεί. Απαιτούνται βαθιές θεσμικές μεταρρυθμίσεις για να δημιουργηθεί ένα ασφαλές περιβάλλον συνεργασίας, επιτρέποντάς της να γίνει ξανά κερδοφόρα, επιτρέποντας έτσι στους γονείς να αλλάξουν σταδιακά το «μήνυμα» που μεταδίδουν στα παιδιά τους.

Συμπερασματικά, η παρούσα εργασία παρέχει μια αυστηρή οικονομική βάση για μια έννοια που προηγουμένως θεωρούνταν «ήπια» ή μη ποσοτικοποιήσιμη. Το κοινωνικό κεφάλαιο δεν είναι απλώς ευγενική κοινωνική συμπεριφορά, αλλά ένα πολύτιμο αγαθό, μια «καλή κουλτούρα», που καθορίζει την ικανότητα ενός έθνους να δημιουργεί πλούτο, να καινοτομεί και να παραμένει σταθερό απέναντι σε κρίσεις. Η κατανόηση αυτού του μηχανισμού είναι κρίσιμη για κάθε προσπάθεια οικονομικής ανασυγκρότησης ή κοινωνικής μεταρρύθμισης στον σημερινό κόσμο.

Ιστορική και Εμπειρική Έρευνα για το Κοινωνικό Κεφάλαιο

Μία από τις πιο αντιπροσωπευτικές μελέτες περίπτωσης που χρησιμοποίησαν οι συγγραφείς για να υποστηρίξουν τη θεωρία τους για την πολιτισμική συνέχεια προέρχεται από τη μελέτη της ιταλικής χερσονήσου. Η ίδια η ιταλική χερσόνησος αποτελεί ένα φυσικό «εργαστήριο» για κοινωνιολογική έρευνα. Αυτή η ανάλυση εστιάζει στις σημαντικές διαφορές μεταξύ της βόρειας και της νότιας Ιταλίας. Κατά τον Μεσαίωνα, η βόρεια περιοχή γνώρισε την ευημερία των ελεύθερων πόλεων-κρατών (Comuni), όπου οι πολίτες συμμετείχαν ενεργά στη διακυβέρνηση, δημιούργησαν εμπορικές σχέσεις βασισμένες στην αμοιβαία εμπιστοσύνη και δημιούργησαν οριζόντια δίκτυα συνεργασίας. Αντίθετα, η νότια περιοχή βρισκόταν υπό αυστηρή ιεραρχία και αυταρχικά καθεστώτα (όπως η Νορμανδική κυριαρχία), τα οποία κατέστειλαν την πολιτική πρωτοβουλία και επέβαλαν μια κουλτούρα εξάρτησης και καχυποψίας.

Η έρευνα των Guiso, Sapienza και Zingales (2007) δείχνει ότι αυτές οι διαφορές δεν έχουν εξαφανιστεί με την πάροδο του χρόνου. Ακόμα και σήμερα, οι κάτοικοι των πρώην ελεύθερων πόλεων-κρατών εξακολουθούν να εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά εθελοντικής προσφοράς, αιμοδοσίας και συμμετοχής σε φιλανθρωπικές οργανώσεις. Αυτό το παράδειγμα είναι κρίσιμο επειδή καταδεικνύει ότι το κοινωνικό κεφάλαιο δεν είναι απλώς ένα προϊόν της τρέχουσας οικονομικής ευημερίας, αλλά ένα «απόθεμα» που συσσωρεύτηκε πριν από 500 χρόνια και συνεχίζει να παίζει ρόλο σήμερα.

Η μελέτη εμβαθύνει στο πώς αυτή η κουλτούρα επηρεάζει τις καθημερινές οικονομικές αποφάσεις, όπως η χρήση χρηματοοικονομικών μέσων. Σε περιοχές με χαμηλό κοινωνικό κεφάλαιο, οι άνθρωποι τείνουν να αποφεύγουν να επενδύουν σε

μετοχές ή να καταθέτουν χρήματα σε τράπεζες, προτιμώντας να κρατούν μετρητά στο σπίτι. Αυτή η συμπεριφορά δεν πηγάζει απαραίτητα από έλλειψη πληροφοριών, αλλά μάλλον από φόβο μήπως εξαπατηθούν από τους «άλλους» (έθνη, τραπεζίτες, διευθυντές εταιρειών). Στο μοντέλο των συγγραφέων, αυτό περιγράφεται ως «εκ των προτέρων σκεπτικισμός». Όταν οι γονείς διδάσκουν στα παιδιά τους ότι «ο κόσμος είναι επικίνδυνος και ο καθένας φροντίζει μόνο τον εαυτό του», τα παιδιά μεγαλώνουν επιλέγοντας να μην αναλαμβάνουν ρίσκα ή να μην συνεργάζονται με τους άλλους. Ωστόσο, χωρίς συνεργασία, δεν υπάρχουν επιτυχημένες εμπειρίες, επομένως οι αρχικές αρνητικές πεποιθήσεις δεν διασπώνται ποτέ, σχηματίζοντας μια μόνιμη «παγίδα χαμηλής εμπιστοσύνης».

Επιπλέον, οι συγγραφείς εισάγουν παραδείγματα εμπειριών μεταναστών για να εξετάσουν εάν ο πολιτισμός μπορεί να μεταδοθεί ανεξάρτητα από το περιβάλλον του. Στη μελέτη τους για τους μετανάστες στις Ηνωμένες Πολιτείες, διαπίστωσαν ότι το επίπεδο εμπιστοσύνης που επέδειξαν οι μετανάστες δεύτερης και τρίτης γενιάς σχετιζόταν άμεσα με το επίπεδο κοινωνικού κεφαλαίου στις χώρες καταγωγής των προγόνων τους. Αυτή είναι η ισχυρότερη απόδειξη ότι το κοινωνικό κεφάλαιο είναι «μεταβιβάσιμο», μεταδίδεται μέσω της ανατροφής και της οικογένειας και συνοδεύει ένα άτομο σε όλη του τη ζωή ως εγγενής κώδικας δεοντολογίας. Ανεξάρτητα από τους νόμους της χώρας διαμονής του.

Ένα άλλο σημείο που αναλύεται σε βάθος είναι η σχέση μεταξύ του κοινωνικού κεφαλαίου και της αποτελεσματικότητας των δημόσιων υπηρεσιών. Οι συγγραφείς επισημαίνουν ότι σε κοινότητες με «καλή κουλτούρα», οι δημόσιοι υπάλληλοι είναι πιο αποτελεσματικοί, όχι επειδή είναι πιο περιορισμένοι, αλλά επειδή έχουν ηθική ευθύνη απέναντι στην κοινωνία που τους εμπιστεύεται. Αντίθετα, σε κοινωνίες που δεν έχουν κοινωνικό κεφάλαιο, η διαφθορά θεωρείται ως ο «κανόνας», αναγκάζοντας ακόμη και έντιμους ανθρώπους να καταφύγουν σε ανήθικες πρακτικές για να επιβιώσουν. Επομένως, το κοινωνικό κεφάλαιο λειτουργεί ως «αόρατος φόρος» ή «αόρατη επιδότηση» στην οικονομία: όπου υπάρχει κοινωνικό κεφάλαιο, όλα λειτουργούν πιο γρήγορα και φθηνότερα. όπου λείπει το κοινωνικό κεφάλαιο, η γραφειοκρατία και η διαφθορά καταπνίγουν κάθε αναπτυξιακή προσπάθεια.

Συμπερασματικά, η έρευνα των Guiso, Sapienza και Zingales τονίζει ότι μια «καλή κουλτούρα» είναι ο ακρογωνιαίος λίθος της οικονομικής προόδου. Τα παραδείγματα της Ιταλίας και των μεταναστών δείχνουν ότι η εμπιστοσύνη δεν μπορεί να αγοραστεί ή να επιβληθεί με νόμο. Είναι το αποτέλεσμα μιας μακράς ιστορικής διαδικασίας και, μόλις ριζώσει στις πεποιθήσεις των ανθρώπων, γίνεται ο σημαντικότερος παράγοντας για τη δημιουργία μιας εύρυθμης και ευημερούσας κοινωνίας.

2.6 Κοινωνικό κεφάλαιο ως καθοριστικός παράγοντας στην οικονομία

Αυτή η μελέτη των Luigi Guiso, Paola Sapienza, Luigi Zingales (2000) διερευνά πώς το κοινωνικό κεφάλαιο, που ορίζεται κυρίως από την εμπιστοσύνη, επηρεάζει την οικονομική ανάπτυξη. Οι συγγραφείς βασίζονται στο επιχειρήμα τους στην άποψη ότι οι χρηματοοικονομικές συμβάσεις είναι εγγενώς συμβάσεις που βασίζονται στην εμπιστοσύνη, επειδή περιλαμβάνουν μια υπόσχεση ανταλλαγής των σημερινών κεφαλαίων με μελλοντικές αποδόσεις.

Το Ιταλικό «Δίλημμα»

Η Ιταλία χρησιμεύει ως ιδανικό «εργαστήριο» για αυτήν τη μελέτη. Παρά το γεγονός ότι είναι ένα ενωμένο έθνος με κοινούς νόμους, φορολογία και θεσμούς για 140 χρόνια, υπάρχουν σημαντικές διαφορές στο κοινωνικό κεφάλαιο μεταξύ του βορρά και του νότου της. Αυτή η εσωτερική ανισότητα επιτρέπει στους ερευνητές να απομονώσουν τον αντίκτυπο της εμπιστοσύνης, ελέγχοντας παράλληλα άλλους θεσμικούς παράγοντες.

Οι συγγραφείς θεωρούν το κοινωνικό κεφάλαιο ως ένα «απόθεμα» κοινωνικών κανόνων και δικτύων που προωθούν τη συνεργασία.

Μέθοδοι Μέτρησης

Για να αποφευχθούν οι υποκειμενικές προκαταλήψεις των δημοσκοπήσεων, η παρούσα μελέτη χρησιμοποιεί αντικειμενικά δεδομένα συμπεριφοράς από το επαρχιακό επίπεδο (95 επαρχίες):

Ποσοστό Συμμετοχής στις Εκλογές: Η παρούσα μελέτη χρησιμοποιεί δεδομένα ποσοστού συμμετοχής από δημοψηφίσματα και εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, επειδή σε αυτές τις εκλογές, η ψήφος δεν καθοδηγείται από άμεσα οικονομικά συμφέροντα ή πολιτικό άσυλο, αλλά από αίσθημα ευθύνης και πολιτική συνείδηση.

Γεωγραφικοί Δείκτες: Η παρούσα μελέτη χρησιμοποιεί έναν δείκτη Βορρά-Νότου, επειδή ο Νότος ιστορικά θεωρείται περιοχή με χαμηλότερα επίπεδα εμπιστοσύνης («ανήθικος νεποτισμός»).

Δεδομένα Έρευνας

Η παρούσα ανάλυση βασίζεται σε δύο μεγάλα μικροοικονομικά δείγματα:

Έρευνα Εισοδήματος και Πλούτου Νοικοκυριών (SHIW): Περιέχει δεδομένα για τις επενδύσεις, τη χρήση τραπεζών και την πρόσβαση σε πιστώσεις από 32.700 νοικοκυριά.

Έρευνα Μεταποιητικών Επιχειρήσεων (SMF): Περιέχει δεδομένα για την πρόσβαση σε πιστώσεις και τη δομή ιδιοκτησίας από 4.400 μεταποιητικές επιχειρήσεις.

Βασικές Υποθέσεις και Προβολές

Οι συγγραφείς υποθέτουν ότι σε περιοχές με υψηλά επίπεδα εμπιστοσύνης:

Τα νοικοκυριά θα κατέχουν λιγότερα μετρητά («κρυμμένα κάτω από το στρώμα»), ενώ οι επενδύσεις σε μετοχές θα αυξηθούν. Η χρήση επιταγών θα είναι πιο διαδεδομένη. Τα επίσημα τραπεζικά δάνεια θα είναι πιο εύκολο να ληφθούν, ενώ η ανάγκη δανεισμού από συγγενείς θα μειωθεί. Ο αριθμός των εταιρικών μετόχων θα είναι μεγαλύτερος επειδή η εμπιστοσύνη επιτρέπει την κατανομή του ελέγχου.

Εμπειρικά Αποτελέσματα: Νοικοκυριά

Τα αποτελέσματα επιβεβαιώνουν πλήρως τις θεωρητικές προβλέψεις, ακόμη και μετά τον έλεγχο του ΑΕΠ και της αποτελεσματικότητας των δικαστηρίων:

Χαρτοφυλάκιο και Μετρητά

Σε περιοχές με υψηλά επίπεδα εμπιστοσύνης, οι άνθρωποι κατέχουν σημαντικά λιγότερα μετρητά. Για κάθε αύξηση της τυπικής απόκλισης στην εμπιστοσύνη, τα μετρητά μειώνονται κατά 7 ποσοστιαίες μονάδες (περίπου το ένα τρίτο του μέσου όρου).

Σε περιοχές με υψηλά επίπεδα εμπιστοσύνης, οι επενδύσεις σε μετοχές αυξάνονται απότομα επειδή οι επενδυτές αισθάνονται προστατευμένοι από πιθανούς κινδύνους. Απάτη.

Χρήση Επιταγών

Οι επιταγές απαιτούν διπλή εμπιστοσύνη (ο εκδότης και ο δικαιούχος). Η χρήση επιταγών είναι σημαντικά χαμηλότερη στο Νότο, ενώ στο Βορρά, η πιθανότητα χρήσης επιταγών αυξάνεται κατά 10%.

Πρόσβαση σε Πίστωση

Σε περιοχές με χαμηλότερα επίπεδα εμπιστοσύνης, τα νοικοκυριά είναι πιο πιθανό να μην λάβουν δάνεια από τις τράπεζες ή να αποθαρρυνθούν από την υποβολή αίτησης για δάνεια. Αντίθετα, ο άτυπος δανεισμός (δάνεια από φίλους και συγγενείς) ευδοκιμεί σε αυτές τις περιοχές, γεγονός που υποδηλώνει ότι τα νοικοκυριά υποκαθιστούν τις αγορές ελλείψει εμπιστοσύνης.

Επιχειρήσεις:

Πρόσβαση σε Πίστωση: Σε περιοχές με υψηλότερα επίπεδα εμπιστοσύνης, οι επιχειρήσεις έχουν 36% λιγότερες πιθανότητες να απορριφθούν οι αιτήσεις δανείου τους.

Δομή Ιδιοκτησίας: Σε περιβάλλοντα με χαμηλότερα επίπεδα εμπιστοσύνης, οι επιχειρήσεις τείνουν να έχουν μόνο έναν μέτοχο (100% ιδιοκτησία) επειδή ο ιδιοκτήτης φοβάται να μοιραστεί τον έλεγχο με έναν "έξω".

Πότε είναι η Εμπιστοσύνη πιο Σημαντική:

Αυτή η μελέτη αποκαλύπτει δύο βασικές αλληλεπιδράσεις:

Νομικό Σύστημα: Ο αντίκτυπος της εμπιστοσύνης είναι πιο σημαντικός όταν το δικαστικό σύστημα είναι αναποτελεσματικό και αργό στην εφαρμογή του. Όταν ο νόμος δεν μπορεί να εγγραφεί γρήγορα την εφαρμογή των συμβάσεων, η προσωπική εμπιστοσύνη γίνεται το μόνο μέσο χρηματοδότησης.

Εκπαίδευση: Η εμπιστοσύνη είναι πιο σημαντική για τους πολίτες με χαμηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης. Τα μορφωμένα άτομα μπορούν να κατανοήσουν πολύπλοκες συμβάσεις και τη νομική βεβαιότητα, ενώ τα αμόρφωτα άτομα βασίζονται σχεδόν εξ ολοκλήρου στην εμπιστοσύνη για επενδύσεις.

Συμπεράσματα και Επεκτάσεις

Η παρούσα μελέτη καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την οικονομική ευημερία.

Για τις αναπτυσσόμενες χώρες: Τα ευρήματα είναι ιδιαίτερα ανησυχητικά, αλλά και διαφωτιστικά, καθώς αυτές οι χώρες συχνά έχουν χαμηλά επίπεδα εκπαίδευσης και αδύναμο κράτος δικαίου - ακριβώς οι τομείς όπου το κοινωνικό κεφάλαιο είναι πιο επειγόντως απαραίτητο.

Παγκοσμιότητα: Αν και η μελέτη επικεντρώνεται στην Ιταλία, οι συγγραφείς επισημαίνουν ότι η σχέση μεταξύ εμπιστοσύνης και οικονομικής ανάπτυξης είναι εξίσου εφαρμόσιμη διεθνώς (βάσει δεδομένων από την Παγκόσμια Έρευνα Αξιών).

2.7 Θεωρίες εμπιστοσύνης και αποτελέσματα έρευνας

Δύο Ανταγωνιστικές Θεωρίες

****Θεωρία Μη Νομικής Επιβολής:**** Εάν η εμπιστοσύνη είναι απλώς αποτέλεσμα κοινωνικής αλληλεπίδρασης, τότε οι μετανάστες θα πρέπει να αποδεχτούν πλήρως το επίπεδο εμπιστοσύνης στον τρέχοντα τόπο διαμονής τους, καθώς οι συνέπειες των πράξεών τους θα βαρύνουν εκεί

****Θεωρία Ηθικής Στάσης:**** Εάν η εμπιστοσύνη είναι μια ηθική αξία που ενσταλάσσεται μέσω της παιδικής εκπαίδευσης, τότε οι μετανάστες θα διατηρήσουν το επίπεδο εμπιστοσύνης στην πατρίδα τους ανεξάρτητα από την τοποθεσία τους.

2. Ποσοτική Κατανομή του Αποτελέσματος

Η στατιστική ανάλυση των συγγραφέων παρουσιάζει μια σύνθετη εικόνα:

Κυριαρχία Περιβάλλοντος: Το 55% έως 92% του συνολικού αποτελέσματος εμπιστοσύνης αποδίδεται στην περιοχή διαμονής. Αυτό σημαίνει ότι οι άνθρωποι προσαρμόζουν τη συμπεριφορά τους ώστε να συμμορφώνονται με τους κανόνες της περιβάλλουσας κοινωνίας.

Τόπος Προέλευσης "Κληρονομιά": Περίπου το ένα τρίτο του αποτελέσματος εξακολουθεί να σχετίζεται με την περιοχή γέννησης. Οι άνθρωποι που γεννιούνται σε περιοχές υψηλής εμπιστοσύνης τείνουν να εμπιστεύονται τους άλλους περισσότερο, ακόμη και αν ζουν σε περιβάλλοντα χαμηλής εμπιστοσύνης.

3. Γιατί αυτό είναι το πιο σημαντικό εύρημα;

Η σημασία αυτού του ευρήματος έγκειται στην ανθεκτικότητα του κοινωνικού κεφαλαίου.

Σπάζοντας το φράγμα στις διακρίσεις

Οι συγγραφείς διερεύνησαν γιατί οι μετανάστες από τον Νότο μείωσαν τις επενδύσεις τους σε μετοχές - είτε οφειλόταν σε «απόρριψη» (διάκριση) είτε σε έλλειψη εμπιστοσύνης προς τον εαυτό τους. Το συμπέρασμά τους ήταν ότι, τουλάχιστον για προσωπικές επιλογές όπως η κατοχή μετρητών ή μετοχών, ο λόγος έγκειται στη δική τους έλλειψη εμπιστοσύνης, παρά στις στάσεις των άλλων απέναντί τους.

Ο Ρόλος της Οικογένειας (Αθόρυβος Οικογενειοκρατία)

Σε περιοχές με χαμηλή εμπιστοσύνη, η έλλειψη εμπιστοσύνης στους θεσμούς και τους «εξωτερικούς» οδηγεί σε υπερβολική εξάρτηση από την οικογένεια. Αυτό εξηγεί γιατί ο άτυπος δανεισμός (από συγγενείς) συνδέεται στενότερα με την περιοχή προέλευσης παρά με την περιοχή διαμονής: τα οικογενειακά δίκτυα παραμένουν εκεί όπου μεγάλωσαν τα άτομα.

Αυτό το εύρημα τονίζει ότι η οικονομική ανάπτυξη εξαρτάται όχι μόνο από καλούς νόμους αλλά και από βαθιές πολιτισμικές ρίζες. Αν η εμπιστοσύνη μπορεί να μεταβιβαστεί από γενιά σε γενιά, τότε οι πολιτικές που αποσκοπούν στην προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης πρέπει να επενδύσουν στην εκπαίδευση και στην ευαισθητοποίηση του κοινού μακροπρόθεσμα, επειδή η αλλαγή του πολιτισμού είναι πολύ πιο αργή από την αλλαγή των νόμων.

1. Εκπαίδευση ως Εργαλείο Επεξεργασίας Πληροφοριών

Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι η επένδυση σε χρηματοοικονομικά προϊόντα απαιτεί είτε την ικανότητα κατανόησης συμβάσεων είτε την ανάθεση διαχειριστικής εξουσίας σε τρίτο μέρος.

Οι μορφωμένοι επενδυτές μπορούν να διαβάσουν τις "λεπτομέρειες" σε ένα ενημερωτικό δελτίο και να κατανοήσουν τις νομικές προστασίες που εμπλέκονται.

Τα άτομα με χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης δεν μπορούν να διακρίνουν μεταξύ νόμιμων επενδύσεων και απάτης και, ως εκ τούτου, βασίζονται αποκλειστικά στην εμπιστοσύνη σε άτομα ή ιδρύματα.

2. Στατιστική Ανάλυση Αποτελεσμάτων

Ο συγγραφέας χώρισε το δείγμα σε δύο ομάδες: σε άτομα με όχι περισσότερα από 8 έτη εκπαίδευσης (ομάδα χαμηλής εκπαίδευσης) και σε άτομα με περισσότερα από 8 έτη εκπαίδευσης (ομάδα υψηλής εκπαίδευσης).

A. Επενδύσεις σε Μετρητά και Καταθέσεις

Μετρητά: Για οικογένειες με χαμηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης, η εμπιστοσύνη έχει τριπλάσιο αντίκτυπο στις αποφάσεις διακράτησης μετρητών σε σύγκριση με οικογένειες με υψηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης.

Τραπεζικές Καταθέσεις: Για μορφωμένα άτομα, η εμπιστοσύνη δεν έχει σχεδόν καμία επίδραση στη διακράτηση καταθέσεων, καθώς οι καταθέσεις θεωρούνται γενικά ασφαλείς. Αντίθετα, για όσους έχουν χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης, η αυξημένη εμπιστοσύνη οδηγεί σε αύξηση 8 ποσοστιαίων μονάδων στον δείκτη καταθέσεων.

B. Χρήση Επιταγών

Η πιο σημαντική διαφορά είναι:

Για όσους έχουν χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης, η εμπιστοσύνη έχει οκτώ φορές μεγαλύτερο αντίκτυπο στη χρήση επιταγών από ό,τι για όσους έχουν υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης. Για όσους έχουν υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης, η εμπιστοσύνη δεν έχει στατιστικά σημαντικό αντίκτυπο στη χρήση επιταγών, επειδή η κατανόηση των προστατευτικών μηχανισμών (π.χ., "μη μεταβιβάσιμες" σημάνσεις) μειώνει τον φόβο τους.

Γ. Επένδυση σε Μετοχές

Παρόλο που η εμπιστοσύνη αναμένεται να είναι κρίσιμη εδώ, η διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων είναι μικρή (περίπου 20%) και όχι στατιστικά σημαντική. Αυτό αποδίδεται στο χαμηλό ποσοστό ιδιοκτησίας μετοχών σε νοικοκυριά με χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης (μόνο 3,6%), καθιστώντας τα δεδομένα πιο ευάλωτα σε τυχαίους παράγοντες.

3. Συμπεράσματα Αλληλεπίδρασης

Η έρευνα υποδηλώνει ότι το κοινωνικό κεφάλαιο μπορεί να συμπληρώσει την ανθρώπινη γνώση.

Όταν οι πολίτες δεν έχουν γνώση, η εμπιστοσύνη είναι ο μόνος μηχανισμός που μπορούν να χρησιμοποιήσουν για να σπάσουν την απομόνωση των μετρητών και να συμμετάσχουν στο χρηματοπιστωτικό σύστημα.

Αυτό εξηγεί γιατί, σε κοινωνίες με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, η έλλειψη κοινωνικού κεφαλαίου μπορεί να έχει καταστροφικές οικονομικές συνέπειες, καθώς «παγώνει» όλες τις οικονομικές συναλλαγές.

2.8 Πολιτισμός και οικονομία

Το έργο των Guiso, Sapienza και Zingales (2006) αποτελεί μια θεμελιώδη προσπάθεια να επανατοποθετηθεί ο πολιτισμός στην καρδιά της οικονομικής ανάλυσης, απομακρυνόμενοι από την αντιμετώπισή του ως αόριστης έννοιας και αναγνωρίζοντάς τον ως μετρήσιμο καθοριστικό παράγοντα των οικονομικών αποτελεσμάτων. Οι συγγραφείς αναγνωρίζουν ότι οι οικονομολόγοι ιστορικά απέφευγαν τον πολιτισμό λόγω της δυσκολίας στην κατασκευή ελέγξιμων υποθέσεων. Για να αντιμετωπίσουν αυτό το ζήτημα, προτείνουν έναν στενό ορισμό: ο πολιτισμός αναφέρεται στα έθιμα, τις πεποιθήσεις και τις αξίες ενός έθνους, θρησκείας και κοινωνικής ομάδας που μεταβιβάζονται σχεδόν αμετάβλητα από γενιά σε γενιά. Αυτός ο ορισμός επιτρέπει στους ερευνητές να βλέπουν τον πολιτισμό ως μια «δεδομένη» κληρονομιά που δεν αλλάζει εύκολα καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής ενός ατόμου, βοηθώντας στη διευκρίνιση των αιτιωδών σχέσεων: ο πολιτισμός επηρεάζει την οικονομία, όχι το αντίστροφο.

Στην ιστορική τους ανασκόπηση, επισημαίνουν ότι ενώ ο Adam Smith και ο John Stuart Mill θεωρούσαν τον πολιτισμό αναπόσπαστο μέρος της οικονομίας, ο Karl Marx αργότερα υποστήριξε ότι η τεχνολογία και οι σχέσεις παραγωγής καθορίζουν τον πολιτισμό. Αντίθετα, ο Max Weber υποστήριξε ότι η θρησκεία ήταν βασικός παράγοντας στην ανάπτυξη του καπιταλισμού. Η σύγχρονη προσέγγιση των συγγραφέων περιλαμβάνει τρία βήματα: πρώτον, καταδεικνύουν τον άμεσο αντίκτυπο του πολιτισμού στις προσδοκίες και τις προτιμήσεις. Δεύτερον, αποδεικνύουν ότι αυτές οι πεποιθήσεις επηρεάζουν τις οικονομικές αποφάσεις και τέλος, χρησιμοποιούν οργανικές μεταβλητές (όπως η θρησκεία και η φυλή) για να αποδείξουν ότι αυτή η σχέση είναι αιτιώδης.

Ένα από τα κύρια κανάλια επιρροής είναι οι *a priori* πεποιθήσεις. Σε καταστάσεις αβεβαιότητας, όπως η επιλογή καριέρας ή η αποταμίευση, οι άνθρωποι βασίζονται σε πολιτισμικά κληρονομημένες πεποιθήσεις. Χρησιμοποιώντας δεδομένα από την Παγκόσμια Έρευνα Αξιών, η έρευνα δείχνει ότι η θρησκευτική πίστη αυξάνει την εμπιστοσύνη κατά 2%, ενώ η τακτική θρησκευτική παρακολούθηση την αυξάνει κατά 20%. Αυτό το αποτέλεσμα ποικίλλει ανάλογα με το δόγμα, με τους Καθολικούς και τους Προτεστάντες να παρουσιάζουν θετική συσχέτιση, ενώ οι Μουσουλμάνοι και οι Ινδουιστές όχι. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, η προγονική φυλή εξακολουθεί να

επηρεάζει τα επίπεδα εμπιστοσύνης μεταξύ των Αμερικανών σήμερα, υποδηλώνοντας ότι οι πεποιθήσεις μπορούν να μεταδοθούν από γενιά σε γενιά.

Αυτές οι πεποιθήσεις έχουν άμεσες οικονομικές επιπτώσεις, όπως στην επιχειρηματικότητα. Επειδή πολλές συναλλαγές στο επιχειρηματικό περιβάλλον βασίζονται στην εμπιστοσύνη, όσοι εμπιστεύονται περισσότερο τους άλλους έχουν συγκριτικό πλεονέκτημα. Η στατιστική ανάλυση δείχνει ότι η αυτοπεποίθηση αυξάνει την πιθανότητα να γίνει κάποιος επιχειρηματίας κατά 14%. Ακόμα και όταν η θρησκευτική πίστη χρησιμοποιείται ως οργανική μεταβλητή για να μετριαστεί η πιθανότητα η επιτυχία να οδηγήσει στην αυτοπεποίθηση, Τα ευρήματα παραμένουν ισχυρά. Επιπλέον, ο πολιτισμός επηρεάζει τις προτιμήσεις των ανθρώπων για αποταμίευση. Οι Καθολικοί (3,8%) και οι Προτεστάντες (2,7%) είναι πιο πιθανό από τα μη θρησκευόμενα άτομα να πιστεύουν ότι η διδασκαλία της αποταμίευσης στα παιδιά είναι σημαντική. Σε εθνικό επίπεδο, οι πολιτισμικές αξίες της «αποταμίευσης» μπορούν να εξηγήσουν τις διαφορές στα ποσοστά αποταμίευσης μεταξύ των χωρών τόσο αποτελεσματικά όσο και τα παραδοσιακά οικονομικά μοντέλα.

Ο πολιτισμός επηρεάζει επίσης τις πολιτικές προτιμήσεις των ανθρώπων σχετικά με την αναδιανομή εισοδήματος. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, οι Καθολικοί, οι Προτεστάντες και οι Εβραίοι αντιτίθενται περισσότερο στην κρατική παρέμβαση για τη μείωση της εισοδηματικής ανισότητας από τους άθεους. Ομοίως, η φυλή παίζει ρόλο. Ακόμα και μετά τον έλεγχο του προσωπικού εισοδήματος, οι Αφροαμερικανοί και οι Ισπανόφωνοι παραμένουν πιο δεκτικοί προς την αναδιανομή εισοδήματος. Αυτές οι προτιμήσεις μεταφράζονται σε πραγματική πολιτική δράση: στις Ηνωμένες Πολιτείες, οι πολιτείες όπου οι άνθρωποι τείνουν περισσότερο προς την αναδιανομή εισοδήματος έχουν υψηλότερο λόγο άμεσων φόρων (π.χ. φόρος εισοδήματος) προς έμμεσους φόρους (π.χ. φόρος πωλήσεων).

Τέλος, η παρούσα εργασία διερευνά επίσης τη σχέση μεταξύ πολιτισμού και θεσμών. Σύμφωνα με την έρευνα του Putnam στην Ιταλία, το κοινωνικό κεφάλαιο συνδέεται στενά με πιο αποτελεσματικά συστήματα υγειονομικής περίθαλψης και δημόσια διοίκηση. Άλλες μελέτες έχουν δείξει ότι ακόμη και γλωσσικά χαρακτηριστικά (όπως το αν μια γλώσσα επιτρέπει την παράλειψη των αντωνυμιών «εγώ» ή «εσύ») μπορούν να αντικατοπτρίζουν το αν ένας πολιτισμός εκτιμά την αυτονομία ή την ολοκλήρωση, επηρεάζοντας έτσι το κράτος δικαίου και τη διαφθορά. Συμπερασματικά, η παρούσα μελέτη καταδεικνύει ότι ο πολιτισμός είναι ένας ισχυρός και μετρήσιμος παράγοντας που επηρεάζει την οικονομική συμπεριφορά διαμορφώνοντας πεποιθήσεις και αξίες, καθιστώντας τον οικονομικό λόγο πιο ρεαλιστικό και πρακτικό.

2.9 Κεφαλαιαγορές και Δίκαιο

Το «Δίκαιο και Χρηματοοικονομικά» αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα ορόσημα στην ιστορία της σύγχρονης οικονομικής σκέψης, ιδρύοντας τη σχολή σκέψης «Η Προέλευση του Δικαίου». Ο συγγραφέας θέτει ένα θεμελιώδες ερώτημα: γιατί οι κεφαλαιαγορές είναι ανεπτυγμένες σε ορισμένες χώρες ενώ υπανάπτυκτες σε άλλες; Σύμφωνα με την Εταιρεία Έρευνας για την Προέλευση του Δικαίου (LLSV), η απάντηση δεν βρίσκεται μόνο στην οικονομική πολιτική αλλά και στο νομικό σύστημα. Υποστηρίζουν ότι οι νόμοι που προστατεύουν τους επενδυτές (μετόχους και πιστωτές) είναι κρίσιμοι για την οικονομική ανάπτυξη. Όταν οι επενδυτές αισθάνονται ότι τα δικαιώματά τους δεν επηρεάζονται από τις αυθαίρετες ενέργειες της διοίκησης ή των μεγαλομετόχων, είναι πιο πρόθυμοι να παρέχουν χρηματοδότηση στις εταιρείες, προωθώντας έτσι το βάθος και τη ρευστότητα της αγοράς.

Αυτή η μελέτη εξέτασε 49 χώρες και τις κατηγοριοποίησε με βάση την ιστορική προέλευση των αστικών τους νόμων. Το βασικό της επιχείρημα είναι ότι τα περισσότερα νομικά συστήματα δεν ιδρύθηκαν «από το πουθενά», αλλά μάλλον μεταφυτεύτηκαν μέσω κατακτήσεων ή αποικιοκρατίας.

Κοινό Δίκαιο: Βασίζεται στη νομολογία, δίνοντας έμφαση στην προστασία των ιδιωτικών δικαιωμάτων από την κρατική παραβίαση.

Γαλλικό Αστικό Δίκαιο: Προέρχεται από τον Ναπολέοντειο Κώδικα, χαρακτηρίζεται από έντονο εθνικισμό και κωδικοποίηση.

Γερμανικό και Σκανδιναβικό Δίκαιο: Θεωρείται πιο αποτελεσματικό από το γαλλικό δίκαιο, με το γερμανικό δίκαιο να επικεντρώνεται περισσότερο σε τεχνικές πτυχές και το σκανδιναβικό δίκαιο να δίνει έμφαση στην κοινωνική συναίνεση και την χρηστή διοίκηση.

Ο πυρήνας της ανάλυσης LLSV έγκειται στην υπόθεση ότι οι νόμοι που διέπουν τις χρηματοοικονομικές συναλλαγές δεν παράγονται τυχαία, αλλά μάλλον ανήκουν σε ένα ευρύτερο «νομικό σύστημα». Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι οι περισσότερες χώρες δεν επιλέγουν τα νομικά τους συστήματα με βάση την οικονομική αποτελεσματικότητα, αλλά μάλλον μέσω «κληρονομιάς» μέσω αποικισμού, κατάκτησης ή μίμησης.

1. Κοινό Δίκαιο

Το κοινό δίκαιο προέρχεται από την Αγγλία και βασίζεται στη νομολογία, που σημαίνει ότι οι αποφάσεις των δικαστών χρησιμεύουν ως προηγούμενα.

Ιστορικό Υπόβαθρο: Η εμφάνιση του κοινού δικαίου προέκυψε από την ανάγκη της

αναδυόμενης αστικής τάξης και των γαιοκτημόνων να προστατεύσουν την περιουσία τους από τη βασιλική αυθαιρεσία.

Οικονομικός Αντίκτυπος: Επειδή αυτό το σύστημα «φτιάχνεται» από άτομα για άτομα, δίνει μεγάλη έμφαση στην προστασία των δικαιωμάτων των επενδυτών. Οι δικαστές μπορούν να ερμηνεύσουν τις συμβάσεις με βάση την ουσία τους και όχι απλώς την κυριολεκτική νομική σημασία, γεγονός που περιορίζει την ικανότητα της εκτελεστικής εξουσίας να εκμεταλλεύεται τα νομικά κενά για να «εξαπατήσει» τους μειοψηφούντες μετόχους.

Ανάλυση Αστικού Δικαίου

Σε αντίθεση με το σύστημα του κοινού δικαίου, το σύστημα αστικού δικαίου βασίζεται σε κωδικοποιημένους νόμους, με ρίζες που ανάγονται στο ρωμαϊκό δίκαιο. Το σύστημα αστικού δικαίου διαιρείται σε τρεις κλάδους:

Γαλλικό Αστικό Δίκαιο: Ο Ναπολεόντειος Κώδικας του 1804 στόχευε στη συγκέντρωση της κρατικής εξουσίας και στον περιορισμό της δικαστικής αυθαιρεσίας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ένα εξαιρετικά άκαμπτο γαλλικό σύστημα αστικού δικαίου. Το LLSV διαπίστωσε ότι οι νόμοι προστασίας των επενδυτών σε χώρες που ακολουθούν τις γαλλικές παραδόσεις (όπως η Γαλλία, η Ιταλία, η Ελλάδα και οι χώρες της Λατινικής Αμερικής) είναι οι πιο αδύναμοι επειδή το κράτος παρεμβαίνει συχνά στην αγορά.

Γερμανικό Αστικό Δίκαιο: Αναπτύχθηκε αργότερα (1896), δίνει μεγαλύτερη έμφαση στην τεχνική λεπτομέρεια και την εξειδίκευση. Ενώ βασίζεται επίσης στο κωδικοποιημένο δίκαιο, αναγνωρίζει την αναγκαιότητα της προστασίας των πιστωτών. Χώρες όπως η Γερμανία, η Ιαπωνία και η Νότια Κορέα προσφέρουν ισχυρότερη προστασία στις τράπεζες από το γαλλικό νομικό σύστημα.

Σκανδιναβικό Αστικό Δίκαιο: Πρόκειται για μια ειδική κατηγορία. Αν και ανήκει στο σύστημα αστικού δικαίου, τα νομικά συστήματα που αναπτύχθηκαν στις σκανδιναβικές χώρες δίνουν λιγότερη έμφαση στο κωδικοποιημένο δίκαιο και περισσότερο στην κοινωνική δικαιοσύνη και διαφάνεια.

Οι Laporta et al. (1998) υποστηρίζουν ότι τα νομικά συστήματα των περισσότερων χωρών δεν αναπτύχθηκαν αυτόνομα με βάση τις απαιτήσεις της εγχώριας αγοράς, αλλά «μεταμοσχεύθηκαν» μέσω αποικισμού ή κατάκτησης. Αυτή η ιστορική «κληρονομιά» χωρίζει τα νομικά συστήματα του κόσμου σε δύο κύριες παραδόσεις: το κοινό δίκαιο και το αστικό δίκαιο.

Κοινό Δίκαιο

Αυτό το σύστημα προέρχεται από την Αγγλία και εξαπλώθηκε στις αποικίες της (Ηνωμένες Πολιτείες, Καναδάς, Αυστραλία και Ινδία).

Φύση και Δομή: Το κοινό δίκαιο βασίζεται στη «νομολογία», επιλύοντας τις διαφορές μέσω προηγούμενων. Οι δικαστές έχουν την εξουσία να δημιουργούν νόμους μέσω των αποφάσεων τους (νομολογία).

Προστασία Επενδυτών: Η ιστορική προέλευση του κοινού δικαίου έγκειται στην προστασία της ιδιωτικής περιουσίας από τον μοναρχικό δεσποτισμό. Στον χρηματοπιστωτικό τομέα, αυτό εκδηλώνεται ως μια «φιλική προς την αγορά» προσέγγιση. Ακόμα και χωρίς σαφείς νομικές διατάξεις που περιγράφουν με ακρίβεια τη «δόλια» συμπεριφορά, οι δικαστές μπορούν να τιμωρήσουν τη διοίκηση εταιρειών που βλάπτει τα συμφέροντα των μετόχων.

Το αστικό δίκαιο βασίζεται στο κωδικοποιημένο δίκαιο, οι ρίζες του οποίου ανάγονται στο ρωμαϊκό δίκαιο.

3. Δικαιώματα κατά των Διευθυντών

Οι συγγραφείς δημιούργησαν έναν δείκτη (0 έως 6) για να μετρήσουν πόσο εύκολα μπορούν οι μειοψηφούντες μέτοχοι να ελέγχουν τη διοίκηση. Αυτός ο δείκτης περιλαμβάνει τα ακόλουθα κριτήρια:

- Ψηφοφορία μέσω ταχυδρομείου: Επιτρέπει στους μειοψηφούντες μετόχους να συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων χωρίς να είναι φυσικά παρόντες.
- Μη δεσμευτική για τις μετοχές: Επιτρέπει στους μετόχους να ψηφίζουν πριν από τη συνέλευση των μετόχων χωρίς να "κλειδώνουν" τις μετοχές τους.
- Σωρευτική ψήφος: Επιτρέπει στους μειοψηφούντες μετόχους να έχουν εκπροσώπηση στο διοικητικό συμβούλιο.
- Μηχανισμοί καταστολής των μειοψηφούντων μετόχων: Οι μειοψηφούντες μέτοχοι μπορούν να προσβάλουν αποφάσεις που είναι δυσμενείς για αυτούς

μέσω νομικών μέσων.

Δικαίωμα πρώτης άρνησης: Έχοντας το δικαίωμα πρώτης άρνησης όταν εκδίδονται νέες μετοχές για να διασφαλιστεί ότι το ποσοστό συμμετοχής τους δεν θα μειωθεί.

Χαμηλότερη κεφαλαιακή απαίτηση για τη συνέλευση των μετόχων: Όσο

χαμηλότερο είναι το ποσοστό (π.χ., 5% αντί για 20%), τόσο ισχυρότερη είναι η δύναμη των μειοψηφούντων μετόχων.

Αποτελέσματα: Οι χώρες του common law σημείωσαν την υψηλότερη βαθμολογία κατά μέσο όρο (4/6), ενώ τα νομικά συστήματα σημείωσαν τη χαμηλότερη βαθμολογία κατά μέσο όρο (2,33/6).

Δικαιώματα Πιστωτών και Πτωχευτικό Δίκαιο

Η προστασία των πιστωτών (τραπεζών και ομολογιούχων) είναι εξίσου κρίσιμη. Εάν μια τράπεζα γνωρίζει ότι δεν θα λάβει τίποτα σε περίπτωση πτώχευσης, δεν θα δανείσει.

Ο LLSV (Ειδικός Αφερεγγυότητας) θα εξετάσει εάν οι πιστωτές μπορούν να αναλάβουν αμέσως τον έλεγχο της εξασφάλισης.

Εάν θα υπάρξει αλλαγή στη διοίκηση κατά τη διάρκεια της διαδικασίας αναδιάρθρωσης.

Εάν απαιτείται η συναίνεση των πιστωτών για την πτώχευση.

Από αυτή την άποψη, το αγγλοαμερικανικό δίκαιο είναι κυρίαρχο, δίνοντας στους δανειστές ένα ισχυρότερο «αποτρεπτικό μέσο», ενώ το γαλλικό δίκαιο τείνει να δίνει προτεραιότητα στη βιωσιμότητα και την απασχόληση της εταιρείας εις βάρος των συμφερόντων των πιστωτών.

Επιβολή και Θεσμική Ποιότητα

Το LLSV υποστηρίζει ότι χωρίς ισχυρούς μηχανισμούς επιβολής, ο «γραπτός νόμος» είναι απλώς ένα κομμάτι χαρτί. Αυτή η ενότητα αναλύει πώς η θεσμική αποτελεσματικότητα μπορεί να αντισταθμίσει ή να επιδεινώσει τις νομικές ελλείψεις.

Πυλώνες Επιβολής

Οι συγγραφείς χρησιμοποιούν δείκτες από τον Διεθνή Οργανισμό Αξιολόγησης Κινδύνου για να ποσοτικοποιήσουν την επιβολή:

Δικαστική Αποτελεσματικότητα: Μετρά την ταχύτητα και την αμεροληψία των δικαστηρίων. Σε χώρες όπως η Ιταλία ή η Ελλάδα, η αναποτελεσματικότητα στη δικαστική εξουσία θεωρείται ότι στερεί αποτελεσματικά τους επενδυτές από τα δικαιώματά τους.

Κράτος Δικαίου: Μετρά την παράδοση μιας χώρας στον σεβασμό των συμβάσεων και των νόμων.

Επίπεδο Διαφθοράς: Η διαφθορά στον δημόσιο τομέα υπονομεύει την

εμπιστοσύνη των ξένων επενδυτών.

Λογιστικά Πρότυπα: Αυτό είναι ένα κρίσιμο εύρημα. Η ποιότητα των οικονομικών καταστάσεων (οι πληροφορίες που αποκαλύπτονται από τις εταιρείες) είναι απαραίτητη για τους επενδυτές, ώστε να διαπιστώσουν εάν έχουν εξαπατηθεί.

Η Σχέση μεταξύ Πλούτου και Επιβολής

Η έρευνα δείχνει μια σημαντική θετική συσχέτιση μεταξύ του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και της ποιότητας της επιβολής. Οι πλούσιες χώρες έχουν πιο ισχυρούς κανονισμούς αγοράς και χαμηλότερα ποσοστά διαφθοράς.

Η Σκανδιναβική Περίπτωση: Οι νόμοι περί μετόχων σε αυτές τις χώρες (όπως η Σουηδία και η Νορβηγία) είναι «σχετικά ήπιοι», αλλά οι επενδυτές αισθάνονται απόλυτα ασφαλείς λόγω των εξαιρετικά χαμηλών ποσοστών διαφθοράς και των καλά ανεπτυγμένων δικαστικών συστημάτων τους. Αυτό καταδεικνύει ότι η καλή διακυβέρνηση μπορεί να «σώσει» ένα ελαττωματικό νομικό σύστημα.

Για χώρες όπως η Ελλάδα, οι οποίες emπίπτουν στο γαλλικό νομικό σύστημα (με χαμηλά επίπεδα επίσημης προστασίας), η ενίσχυση της επιβολής (π.χ., επιτάχυνση των δικών, ψηφιοποίηση) είναι ο μόνος τρόπος για την προσέλκυση κεφαλαίων. Οι νομικοί εμπειρογνώμονες τονίζουν ότι εάν μια χώρα έχει τόσο κακούς νόμους όσο και έλλειψη αποτελεσματικής επιβολής, οι κεφαλαιαγορές της θα είναι πάντα «ρηχές» και η ιδιοκτησία θα συγκεντρώνεται πάντα στα χέρια λίγων ισχυρών οικογενειών.

2.10 Σύγκλιση και Εκσυγχρονισμός στην Οικονομική Ανάπτυξη

Σύγκλιση και Εκσυγχρονισμός, αποτελεί μια σημαντική επανεξέταση των δυνάμεων που καθορίζουν την παγκόσμια οικονομική ανάπτυξη και την εξέλιξη των εθνικών θεσμών.

Στο επίκεντρο αυτής της ανάλυσης βρίσκεται ο λεγόμενος «Σιδερένιος Νόμος της Σύγκλισης», ένας εμπειρικός κανόνας που ορίζει ότι οι χώρες τείνουν να μειώνουν το χάσμα στο κατά κεφαλήν πραγματικό ΑΕΠ με ρυθμό περίπου 2% ετησίως. Η θεωρητική βάση αυτής της προσέγγισης είναι το νεοκλασικό μοντέλο ανάπτυξης, το οποίο προβλέπει ότι, ελέγχοντας τις μεταβλητές που καθορίζουν τη σταθερή τους κατάσταση, οι οικονομίες που ξεκινούν από χαμηλότερα επίπεδα εισοδήματος θα εμφανίσουν υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης. Ωστόσο, η σύγκλιση δεν είναι μια αυτόματη διαδικασία. Ο Barro (2015) κάνει διάκριση μεταξύ «βήτα σύγκλισης» και «σ-σύγκλισης», η οποία συχνά είναι υπό όρους. Αυτό σημαίνει ότι ορισμένες χώρες στην υποσαχάρια Αφρική ή φτωχές χώρες όπως η Βόρεια Κορέα μπορεί να μην

φτάσουν ποτέ τις πλουσιότερες οικονομίες, εκτός εάν βελτιώσουν βασικούς παράγοντες όπως το ανθρώπινο κεφάλαιο και οι θεσμοί.

Με βάση τα εμπειρικά δεδομένα που παρέχονται: ένα ποσοστό σύγκλισης 2% σημαίνει ότι θα χρειαστούν περίπου 35 χρόνια για να γεφυρωθεί το ήμισυ του αρχικού χάσματος εισοδήματος. Η εκπαίδευση παίζει πολύπλοκο ρόλο, καθώς τα υψηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης για τις γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες συχνά προμηθύνουν βελτιωμένες κοινωνικές ρυθμίσεις που ευνοούν την οικονομική ανάπτυξη. Άλλες μεταβλητές που επηρεάζουν θετικά τη μακροπρόθεσμη θέση ενός έθνους περιλαμβάνουν τα χαμηλότερα ποσοστά γονιμότητας, τη μεγαλύτερη διαφάνεια στο διεθνές εμπόριο και τους καλύτερους όρους εμπορίου.

Υπόθεση Εκσυγχρονισμού και Δημοκρατία: Η δεύτερη βασική διάσταση αυτής της εργασίας είναι η «υπόθεση εκσυγχρονισμού», η οποία υποστηρίζει ότι η οικονομική ανάπτυξη είναι καταλύτης για τη δημοκρατία. Ο Barro(2015) καταδεικνύει ότι το υψηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ και τα υψηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης συμβάλλουν στη διατήρηση των δημοκρατικών θεσμών και του κράτους δικαίου. Ωστόσο, η σχέση μεταξύ δημοκρατίας και οικονομικής ανάπτυξης δεν είναι γραμμική. Τα ευρήματα υποδηλώνουν ότι ενώ η δημοκρατία συχνά διεγείρει την οικονομική ανάπτυξη στα αρχικά της στάδια, τείνει να την επιβραδύνει καθώς αυξάνονται τα επίπεδα πολιτικής εξουσίας. Ένα βασικό εύρημα είναι ότι ο εκσυγχρονισμός είναι μια αμφίδρομη διαδικασία: η οικονομική ευημερία θέτει τα θεμέλια για θεσμική βελτίωση, η οποία με τη σειρά της σταθεροποιεί το περιβάλλον και προωθεί την περαιτέρω ανάπτυξη.

Μεθοδολογικές Προκλήσεις και Σταθερές Επιδράσεις:

Ένα σημαντικό μέρος αυτού του βιβλίου αφιερώνεται στην εξερεύνηση ενός τεχνικού αλλά κρίσιμου ζητήματος: της χρήσης των «σταθερών επιδράσεων κατάστασης» στη στατιστική ανάλυση. Ο Barro (2015) υποστηρίζει ότι η εισαγωγή αυτών των επιδράσεων σε βραχυπρόθεσμα δείγματα... (Για παράδειγμα, δεδομένα από το 1960 και μετά) μπορούν να οδηγήσουν σε παραπλανητικά αποτελέσματα. Συγκεκριμένα: Μια ανοδική μεροληψία (μεροληψία Herwitz) εισάγεται τεχνητά στον εκτιμώμενο ρυθμό σύγκλισης. Η στατιστική σημαντικότητα βασικών μεταβλητών (π.χ., θεσμών) εξαφανίζεται επειδή αυτές οι μεταβλητές δεν αλλάζουν πολύ εντός της ίδιας χώρας βραχυπρόθεσμα.

Αντίθετα, αυτά τα προβλήματα μετριάζονται όταν χρησιμοποιούνται μακροπρόθεσμα δεδομένα που εκτείνονται σε διάστημα μεγαλύτερο του ενός αιώνα (1870–2009), και η χρήση σταθερών επιδράσεων γίνεται πιο αξιόπιστη, επιβεβαιώνοντας έτσι την υπόθεση σύγκλισης και εκσυγχρονισμού.

Παγκόσμια Ανισότητα Εισοδήματος και Σύγκλιση

Τέλος, η παρούσα μελέτη εξετάζει τη «σ-σύγκλιση», τη μείωση της ανισότητας εισοδήματος μεταξύ των χωρών παγκοσμίως. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι ενώ η ανισότητα μεταξύ των χωρών είναι σχετικά σταθερή για πάνω από έναν αιώνα, έχει μειωθεί σημαντικά από τα τέλη της δεκαετίας του 1970. Αυτή η εξέλιξη αποδίδεται σε μεγάλο βαθμό στην ενσωμάτωση της Κίνας και της Ινδίας στην παγκόσμια οικονομία της αγοράς. Η επιτυχία αυτών των δύο πιο πυκνοκατοικημένων χωρών στον κόσμο αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τη μείωση της παγκόσμιας ανισότητας εισοδήματος τις τελευταίες δεκαετίες.

Συνοψίζοντας, η έρευνα του Robert J. Barro καταδεικνύει ότι ένα ποσοστό σύγκλισης 2% παραμένει ένας ισχυρός εμπειρικός κανόνας. Ταυτόχρονα, ενισχύει την άποψη ότι η οικονομική ευημερία και η εκπαίδευση αποτελούν προϋποθέσεις για την πολιτική ελευθερία και το κράτος δικαίου. Παρά τις μεθοδολογικές δυσκολίες, η ολοκληρωμένη ανάλυση των βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων δεδομένων καταδεικνύει σαφώς πώς οι φτωχότερες χώρες μπορούν να βελτιώσουν τη θέση τους στην παγκόσμια οικονομική ιεραρχία.

2.11 Δημοκρατία και Κεφάλαια

Ο Carles Boix(2011) ξεκινά θέτοντας ένα θεμελιώδες ερώτημα: Γιατί ορισμένες χώρες έχουν επιτύχει εκδημοκρατισμό, ενώ άλλες παραμένουν βυθισμένες σε αυταρχική διακυβέρνηση; Η παραδοσιακή βιβλιογραφία (θεωρία εκσυγχρονισμού) υποθέτει ότι ο πλούτος οδηγεί αυτόματα στη δημοκρατία, αλλά ο Boix υποστηρίζει ότι αυτή η σχέση είναι πολύ πιο περίπλοκη, περιορισμένη από την οικονομική δομή και το διεθνές περιβάλλον.

Η βασική θεωρία του Boix βασίζεται στην ιδέα ότι η δημοκρατία είναι το αποτέλεσμα ορθολογικής διαπραγμάτευσης μεταξύ των ελίτ και των μαζών.

Κατανομή Εισοδήματος: Σε κοινωνίες με σοβαρή ανισότητα εισοδήματος, οι πλούσιοι φοβούνται ότι η δημοκρατία θα οδηγήσει σε υψηλούς φόρους και θα αναδιανείμει τον πλούτο τους στους φτωχούς. Επομένως, όσο υψηλότερος είναι ο βαθμός ανισότητας, τόσο λιγότερο πιθανό είναι οι ελίτ να αποδεχτούν τη δημοκρατία. Θα προτιμούσαν να υπομείνουν το κόστος της καταστολής.

Η Φύση του Πλούτου (Η Ιδιαιτερότητα των Περιουσιακών Στοιχείων): Αυτή είναι ίσως η πιο πρωτότυπη άποψή του. Ο Boix κάνει διάκριση μεταξύ «ακίνητου» πλούτου (όπως γη ή φυσικοί πόροι) και «κινητού» πλούτου (όπως φυσικό κεφάλαιο και ανθρώπινο κεφάλαιο).

Οι γαιοκτήμονες, αδυνατώντας να μεταφέρουν γη στο εξωτερικό για να αποφύγουν τους φόρους, αντιστέκονται σθεναρά στη δημοκρατία.

Οι κάτοχοι κεφαλαίου στις σύγχρονες οικονομίες μπορούν να «απειλήσουν» με φυγή κεφαλαίων, αναγκάζοντας τους περισσότερους να διατηρήσουν χαμηλούς

φορολογικούς συντελεστές, μειώνοντας έτσι την «απειλή» της δημοκρατίας για την ελίτ

Ο αντίκτυπος του διεθνούς συστήματος

Σε αντίθεση με προηγούμενες μελέτες που επικεντρώνονταν αποκλειστικά στο εγχώριο επίπεδο, ο Boix (2011) ενσωματώνει το διεθνές σύστημα στις σκέψεις του.

Διεθνής Ηγεμονία: Η ύπαρξη μιας ηγεμονικής δύναμης (όπως η Βρετανία του 19ου αιώνα ή οι Ηνωμένες Πολιτείες μετά το 1945) επηρεάζει την ισορροπία δυνάμεων σε τρίτες χώρες. Εάν η ηγεμονική δύναμη είναι μια δημοκρατία και προωθεί το ελεύθερο εμπόριο, μειώνει το κόστος της δημοκρατικής μετάβασης.

Στρατιωτική και Οικονομική Βοήθεια: Οι διεθνείς παράγοντες μπορούν να υποστηρίξουν ενεργά τη δημοκρατία ή τον αυταρχισμό με βάση τα δικά τους στρατηγικά συμφέροντα. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, η ανάγκη για σταθερότητα συχνά οδηγούσε στην υποστήριξη αυταρχικών καθεστώτων.

Ιστορική Ανάλυση και το Δημοκρατικό Κύμα

Ο Boix(2011) χρησιμοποιεί ένα τεράστιο ιστορικό δείγμα που ξεκινά το 1800 για να δοκιμάσει τις υποθέσεις του.

Το πρώτο κύμα (19ος αιώνας): Η δημοκρατία περιοριζόταν σε χώρες με μικρές ανισότητες πλούτου και υψηλή κινητικότητα κεφαλαίου (π.χ., αγροτικές κοινωνίες με ελεύθερους αγρότες ή πρώιμες βιομηχανικές οικονομίες).

Μεταξύ των δύο Παγκοσμίων Πολέμων: Η άνοδος του κομμουνισμού επιδείνωσε τον φόβο της ελίτ για την αναδιανομή του πλούτου, οδηγώντας στην κατάρρευση πολλών δημοκρατιών και στην άνοδο του φασισμού.

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο: Η παγκόσμια κυριαρχία των δημοκρατικών δυνάμεων και η οικονομική ανάπτυξη δημιούργησαν ένα περιβάλλον που ευνοούσε τη δημοκρατία, αν και ο Ψυχρός Πόλεμος περιόρισε αυτήν την τάση σε συγκεκριμένες περιοχές.

Το τελικό συμπέρασμα του Boix είναι ότι η δημοκρατία δεν είναι το αναπόφευκτο αποτέλεσμα της ιστορίας. Είναι μια εύθραυστη ισορροπία που μπορεί να διατηρηθεί μόνο εάν:

- Η οικονομική ανισότητα ελέγχεται.
- Η οικονομία βασίζεται σε ρευστά περιουσιακά στοιχεία (κεφάλαιο και γνώση).
- Το διεθνές περιβάλλον παρέχει κίνητρα για δημοκρατικές πρακτικές.

Ο Carlos Boix (2011), στο βιβλίο του *Δημοκρατία, Ανάπτυξη και Διεθνές Σύστημα*, χρησιμοποιεί εξαιρετικά λεπτομερή στατιστική ανάλυση για να αντικρούσει την απλοϊκή άποψη ότι ο πλούτος οδηγεί απαραίτητα στη δημοκρατία. Ο Boix

χρησιμοποιεί ένα μεγάλο σύνολο δεδομένων που καλύπτει την περίοδο από το 1800 έως το 1994 και χρησιμοποιεί προηγμένες οικονομετρικές μεθόδους.

Ακολουθεί μια ανάλυση του στατιστικού μοντέλου, των μεταβλητών και των ευρημάτων του:

Δομή του Στατιστικού Μοντέλου

Ο Βοϊκ(2011) χρησιμοποιεί μοντέλα παλινδρόμησης για να εκτιμήσει την πιθανότητα μετάβασης μιας χώρας σε δημοκρατία ή την πιθανότητα κατάρρευσης μιας υπάρχουσας δημοκρατίας.

Εξαρτημένη Μεταβλητή: Η κατάσταση του πολιτικού συστήματος (δημοκρατικού ή αυταρχικού), που συνήθως βασίζεται σε δείκτες όπως η Πολιτεία ή το Freedom House.

Μοντέλο Markov: Χρησιμοποιεί τη διαδικασία μετάβασης για να διακρίνει μεταξύ της εγκαθίδρυσης της δημοκρατίας και της σταθερότητάς της.

Διάσταση Χρόνου: Το δείγμα του περιλαμβάνει παρατηρήσεις από εκατοντάδες χώρες και έτη, επιτρέποντάς του να εξετάσει μακροπρόθεσμες τάσεις.

Κύριες Ανεξάρτητες Μεταβλητές

Ο Βοϊκ(2011) εισάγει διάφορες μεταβλητές που αντικατοπτρίζουν τη θεωρητική του προσέγγιση στην ανισότητα και τη φύση του πλούτου. ΑΕΠ κατά κεφαλήν: Χρησιμοποιείται ως δείκτης του συνολικού επιπέδου ανάπτυξης. Ανισότητα εισοδήματος: Συνήθως μετρείται με τον συντελεστή Gini ή το μερίδιο της καλλιεργήσιμης γης που ανήκει σε μεγάλους γαιοκτήμονες. Ο Βοϊκ διαπίστωσε ότι καθώς η ανισότητα αυξάνεται, η πιθανότητα εκδημοκρατισμού μειώνεται απότομα.

Ειδικότητα περιουσιακών στοιχείων: Αυτή είναι η βασική του καινοτομία. Μετράται με βάση τον βαθμό εκβιομηχάνισης, το επίπεδο εκπαίδευσης του εργατικού δυναμικού και τον βαθμό εξάρτησης από τους φυσικούς πόρους. Η υψηλή εξάρτηση από πάγια περιουσιακά στοιχεία (π.χ. ορυχεία, γη) εμποδίζει τη δημοκρατία. Τα υψηλά επίπεδα ανθρώπινου κεφαλαίου και βιομηχανικού εξοπλισμού ευνοούν τη δημοκρατική σταθερότητα.

Για να ελέγξει την επιρροή του διεθνούς περιβάλλοντος, ο Βοϊκ ενσωμάτωσε μεταβλητές που περιγράφουν την παγκόσμια κατάσταση στο μοντέλο του:

Διεθνής ηγεμονία: Εξετάζοντας εάν η κυρίαρχη δύναμη στο σύστημα (π.χ., οι ΗΠΑ ή το Ηνωμένο Βασίλειο) είναι μια δημοκρατία ή ένα αυταρχικό κράτος.

Παγκόσμιο κύμα: Μέτρηση του ποσοστού των χωρών στο διεθνές σύστημα που έχουν εφαρμόσει δημοκρατικά συστήματα. Ο Βοϊκ(2015) βρήκε ένα φαινόμενο

«μετάδοσης». Η πιθανότητα δημοκρατίας είναι μεγαλύτερη όταν οι γειτονικές χώρες ή οι εμπορικοί εταίροι είναι επίσης δημοκρατίες.

Εμπορική ολοκλήρωση: Η συμμετοχή στο διεθνές εμπόριο φαίνεται να ευνοεί τη δημοκρατία, ειδικά σε καταστάσεις υψηλής κινητικότητας κεφαλαίων.

Αποτελέσματα έρευνας και στατιστική σημασία

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης παλινδρόμησης του Boix(2015) δείχνουν ότι: Ο πλούτος αποσυνδέεται από τη δημοκρατία: Ο ίδιος ο πλούτος δεν αποτελεί επαρκή συνθήκη. Εάν ο πλούτος προέρχεται από το πετρέλαιο (χαμηλή ρευστότητα), ακόμη και με υψηλό ΑΕΠ, η χώρα παραμένει ένα αυταρχικό κράτος.

Σταθερότητα και Μετάβαση: Σε χώρες με μεγάλη ανισότητα, η οικονομική ανάπτυξη ευνοεί περισσότερο τη διατήρηση των υφιστάμενων δημοκρατικών θεσμών παρά την ενεργοποίηση νέων μεταβάσεων. Ιστορικά Σημεία Καμπής: Στατιστικά μοντέλα δείχνουν ότι οι μεγάλες διεθνείς συγκρούσεις (όπως οι παγκόσμιοι πόλεμοι) λειτουργούν ως «εξωγενείς κραδασμοί», διαταράσσοντας την εσωτερική ισορροπία δυνάμεων και διευκολύνοντας έτσι τις δημοκρατικές μεταβάσεις που δεν μπορούν να επιτευχθούν μόνο με εσωτερικούς παράγοντες.

Συγκριτική Ανάλυση με τα Μοντέλα Acemoglu και Robinson

Ο Boix(2011) συγκρίνει συχνά τα ευρήματά του με εκείνα των Acemoglu και Robinson (2008). Ενώ και οι δύο αναγνωρίζουν τη σημασία της ανισότητας, ο Boix δίνει μεγαλύτερη έμφαση στην κινητικότητα του κεφαλαίου και στους διεθνείς παράγοντες, ενώ οι Acemoglu και Robinson τείνουν να υποβαθμίζουν αυτούς τους παράγοντες και να επικεντρώνονται περισσότερο σε εσωτερικούς θεσμικούς παράγοντες.

Αυτή η σχολαστική στατιστική προσέγγιση επιτρέπει στον Boix να εξηγήσει γιατί ορισμένες χώρες είναι σε θέση να «απελευθερωθούν» από τα συμβατικά πρότυπα εκσυγχρονισμού και γιατί η εξάπλωση της δημοκρατίας συμβαίνει συχνά σε κύματα, αγνοώντας τα εσωτερικά οικονομικά δεδομένα των μεμονωμένων χωρών.

2.12 Πολιτικοί θεσμοί και οικονομική εξέλιξη

Η έρευνα των Glaser, Laporta, López-de-Siranes και Shlefer(2004) παρουσιάζει εκτεταμένες εμπειρικές και θεωρητικές προκλήσεις στην κυρίαρχη άποψη ότι «οι πολιτικοί θεσμοί είναι η κύρια αιτία της οικονομικής ανάπτυξης».

Τα παρακάτω αποτελούν μια λεπτομερή ανάλυση των επιχειρημάτων και των δεδομένων τους:

Οι κλασικές θεσμικές προσεγγίσεις (όπως οι Acemoglu et al. 2001, 2009) υποστηρίζουν ότι τα κράτη αναπτύσσονται επειδή διαθέτουν «καλούς θεσμούς», δηλαδή κανόνες που περιορίζουν την αυθαίρετη εξουσία και προστατεύουν την ιδιοκτησία. Οι συγγραφείς αντιτείνουν σε αυτό δηλώνοντας:

Πρώτα η Εκπαίδευση: Η οικονομική ανάπτυξη πηγάζει κυρίως από το ανθρώπινο κεφάλαιο, το οποίο με τη σειρά του προωθεί τη θεσμική βελτίωση.

Το Παράδειγμα των Αποικιών: Οι αποικιοκράτες όχι μόνο μετέφεραν θεσμούς αλλά και τις δικές τους γνώσεις και δεξιότητες. Στις περιοχές όπου εγκαταστάθηκαν μόνιμα, η ανάπτυξη οφειλόταν περισσότερο στους ανθρώπινους πόρους που έφεραν παρά στους υπάρχοντες πολιτικούς κανόνες.

Ο συγγραφέας αναλύει συνήθως χρησιμοποιούμενους δείκτες θεσμικής μέτρησης και επισημαίνει τρία κύρια προβλήματα:

Μέτρηση Αποτελεσμάτων, Όχι Κανόνων: Δείκτες όπως η «γραφειοκρατική ποιότητα» ή ο «κίνδυνος απαλλοτρίωσης» δεν μετρούν μόνιμους κανόνες (π.χ., το σύνταγμα), αλλά μάλλον την απόδοση της κυβέρνησης σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Υποκειμενικότητα και Αστάθεια: Αυτοί οι δείκτες είναι «μεταβλητοί» και βελτιώνονται με την εθνική οικονομική ανάπτυξη. Επομένως, η στατιστική συσχέτιση μπορεί να σημαίνει ότι ο πλούτος βελτιώνει αυτούς τους δείκτες, όχι το αντίστροφο. Αποσυνδεδεμένο από το Νόμο: Οι αντικειμενικοί συνταγματικοί κανόνες (π.χ., αν το πολιτικό σύστημα είναι προεδρικό ή κοινοβουλευτικό) έχουν χαμηλή συσχέτιση με την πραγματική οικονομική ανάπτυξη, σε αντίθεση με τα επίπεδα εκπαίδευσης.

Μέσω ανάλυσης παλινδρόμησης και στατιστικών δοκιμών, η παρούσα μελέτη καταλήγει στο συμπέρασμα ότι:

Επίπεδα Εκπαίδευσης ως Προγνωστικός Δείκτης: Το επίπεδο εκπαίδευσης μιας χώρας το 1960 μπορεί να προβλέψει το επίπεδο ανάπτυξής της έως το 2000 με αξιοσημείωτη ακρίβεια.

Η Αναπτυξιακή Πορεία των «Τεσσάρων Ασιατικών Τίγρεων»: Χώρες όπως η Νότια Κορέα, η Ταϊβάν και η Κίνα πέτυχαν ταχεία ανάπτυξη υπό αυταρχικά καθεστώτα που εφάρμοσαν ορθές οικονομικές πολιτικές και επένδυσαν στην εκπαίδευση. Η οικονομική επιτυχία συχνά οδηγεί στην εγκαθίδρυση ενός δημοκρατικού συστήματος.

Θεσμική αστάθεια: Στις φτωχές χώρες, οι πολιτικοί θεσμοί είναι συχνά απλώς «διακοσμητικοί», αλλάζοντας με κάθε νέο δικτάτορα. Οι μόνοι παράγοντες που μπορούν να συσσωρευτούν και να επιφέρουν μόνιμη αλλαγή είναι η γνώση και το κεφάλαιο.

Οι Gleiser et al. πρότειναν ένα τριφασικό μοντέλο:

Πολιτική και Επενδύσεις: Οι ηγέτες (ακόμα και οι αυταρχικοί ηγέτες) διατηρούν τη σταθερότητα και προστατεύουν την περιουσία.

Ανθρώπινο Κεφάλαιο: Αυξημένα επίπεδα εκπαίδευσης και οικονομική ανάπτυξη.

Εκδημοκρατισμός: Μια πλούσια και μορφωμένη κοινωνία μπορεί να ασκήσει και να διατηρήσει θεσμικούς περιορισμούς στην εξουσία, επιτυγχάνοντας έτσι τη δημοκρατία.

Αυτό το άρθρο έχει σημαντικές επιπτώσεις για τη διεθνή βοήθεια και την εξωτερική πολιτική: Η απλή «εξαγωγή» ενός δημοκρατικού συντάγματος σε φτωχές χώρες που δεν διαθέτουν ανθρώπινο κεφάλαιο είναι πιθανό να αποτύχει. Η εστίαση θα πρέπει να είναι στην εκπαίδευση και την οικονομική ελευθερία, καθώς αυτά αποτελούν το θεμέλιο για τη δημιουργία σταθερών θεσμών στο μέλλον. Αυτή η προσέγγιση έρχεται σε άμεση αντίθεση με την έρευνα του Barro σχετικά με τον «σιδερένιο νόμο» της σύγκλισης, επειδή οι Glaeser κ.ά. υποστηρίζουν ότι η σύγκλιση δεν είναι θέμα χρόνου ή τύχης, αλλά μάλλον αποτέλεσμα της συσσώρευσης ανθρώπινου κεφαλαίου.

2.13 Συγκριτική Αξιολόγηση των Ερευνητικών Προσεγγίσεων

Η μελέτη του τρόπου με τον οποίο η οικονομική ανάπτυξη, οι θεσμικές δομές και οι πολιτιστικοί παράγοντες συνδέονται αποτελεί βασικό θέμα στη σύγχρονη πολιτική οικονομία. Η έρευνα που εξετάζεται σε αυτό το άρθρο μπορεί να χωριστεί σε τρεις κύριους τομείς, οι οποίοι συχνά διαφωνούν ως προς τον «κύριο λόγο» για τη δημοκρατία και την πρόοδο.

1. Η Σχολή Εκσυγχρονισμού: Από την Οικονομία στην Πολιτική

Η προέλευση της συζήτησης μπορεί να εντοπιστεί στη «Θεωρία Εκσυγχρονισμού», με τον Lipset (1959) να αποτελεί τον κύριο εκπρόσωπό της. Ο Lipset υποστήριξε ότι η δημοκρατία προκύπτει από μια σταδιακή κοινωνική εξέλιξη που καθοδηγείται από τον πλούτο, την εκπαίδευση και την αστικοποίηση. Αυτή η προοπτική ευθυγραμμίζεται με μεταγενέστερη έρευνα του Barro (2015), ο οποίος, βασιζόμενος σε εκτεταμένα εμπειρικά δεδομένα, επιβεβαιώνει ότι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ και τα επίπεδα εκπαίδευσης είναι οι σημαντικότεροι προγνωστικοί παράγοντες της εκδημοκρατικοποίησης μιας χώρας. Ταυτόχρονα, οι Glaeser et al. (2007) επεξεργάζονται αυτή την προσέγγιση, τονίζοντας ότι η εκπαίδευση είναι ο

βασικός παράγοντας που επιτρέπει στους πολίτες να συμμετέχουν στις δημόσιες υποθέσεις και να προστατεύουν τους δημοκρατικούς θεσμούς από αυταρχικές τάσεις.

2. Η Θεσμική Προσέγγιση: Η Προτεραιότητα των Κανόνων

Η «Θεσμική Σχολή» αμφισβητεί την ιδέα ότι ο πλούτος προκαλεί τη δημοκρατία. Οι Acemoglu, Johnson και Robinson (2005) υποστηρίζουν ότι οι θεσμοί, όπως η προστασία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και το κράτος δικαίου, είναι οι πραγματικοί μοχλοί της ευημερίας και όχι οι συνέπειές της. Η έρευνά τους (2008, 2009) απορρίπτει τη θεωρία του Lipset, καταδεικνύοντας ότι η συσχέτιση μεταξύ εισοδήματος και δημοκρατίας εξαφανίζεται μόλις ληφθούν υπόψη οι ιστορικές τροχιές των χωρών. Από αυτή την άποψη, οι Glaeser et al. (2004) και La Porta, Shleifer et al. (1998) τονίζουν τη σημασία του νομικού συστήματος και των πολιτικών περιορισμών ως τα θεμελιώδη στοιχεία που υποστηρίζουν την οικονομική ελευθερία.

3. Η Πολιτισμική και Θρησκευτική Προσέγγιση: Ο Ρόλος των Αξιών

Η τρίτη κατηγορία, η οποία αποτελεί και τον πυρήνα αυτής της διατριβής, εξετάζει πώς οι άυλοι παράγοντες, όπως η θρησκεία και ο πολιτισμός, διαμορφώνουν τα πολιτικά γεγονότα. Αυτή η προσέγγιση ξεκινά με τον Max Weber και διερευνά τη σύνδεση μεταξύ θρησκευτικής ηθικής και οικονομικής δράσης. Στη σύγχρονη βιβλιογραφία, οι Barro και McCleary (2000, 2007) μετατοπίζουν την εστίαση από το δόγμα στις θρησκευτικές πεποιθήσεις, όπως η πίστη στην κόλαση ή τον παράδεισο, υποστηρίζοντας ότι αυτές οι πεποιθήσεις επηρεάζουν την ατομική συμπεριφορά και, κατά συνέπεια, την εθνική οικονομία. Επιπλέον, οι Guiso, Sapienza και Zingales (2007) εισάγουν την έννοια του «Κοινωνικού Κεφαλαίου», καταδεικνύοντας πώς η θρησκεία μπορεί να ενισχύσει την εμπιστοσύνη μεταξύ των πολιτών - ένα ουσιαστικό συστατικό για τη δημοκρατική σταθερότητα. Τέλος, οι Stulz και Williamson (2001) συνδέει τον πολιτισμό με το άνοιγμα των συστημάτων, προτείνοντας ότι οι θρησκευτικές ρίζες μιας χώρας μπορούν να εξηγήσουν γιατί ορισμένες κοινωνίες είναι πιο ανοιχτές σε φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις από άλλες.

Σύνθεση και Συμπεράσματα

Ενώ οι παραπάνω σχολές συχνά θεωρούνται ανταγωνιστικές, στην πραγματικότητα αλληλοσυμπληρώνονται. Για παράδειγμα, η θρησκεία (Πολιτισμική Σχολή) μπορεί να διαμορφώσει την ανάπτυξη θεσμών (Θεσμική Σχολή), οι οποίοι στη συνέχεια ενθαρρύνουν την εκπαίδευση και τον πλούτο (Εκσυγχρονισμός). Η παρούσα εργασία, χρησιμοποιώντας δεδομένα από τους Barro και McCleary, στοχεύει στην αξιολόγηση της επιρροής των θρησκευτικών παραγόντων σε σύγκριση με καθαρά οικονομικούς δείκτες, διερευνώντας εάν η πίστη και η θρησκευτική συμμετοχή λειτουργούν ως ανεξάρτητοι παράγοντες της δημοκρατίας.

Στην έρευνά τους για τη σχέση μεταξύ πολιτισμικών παραγόντων και χρηματοοικονομικών θεσμών, οι Stulz και Williamson (2001) καταδεικνύουν ότι η κουλτούρα, εκφρασμένη μέσω της θρησκείας και της γλώσσας, διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του επενδυτικού πλαισίου μιας χώρας. Το πλέον αξιοσημείωτο εύρημα της μελέτης είναι ότι, ενώ η νομική προέλευση (legal origin) εξηγεί επαρκώς την προστασία των δικαιωμάτων των μετόχων, η κυρίαρχη θρησκεία αποτελεί τον ισχυρότερο παράγοντα πρόβλεψης για την προστασία των δικαιωμάτων των πιστωτών. Συγκεκριμένα, οι καθολικές χώρες τείνουν να παρέχουν ασθενέστερη προστασία στους πιστωτές σε σύγκριση με τις προτεσταντικές, γεγονός που επηρεάζει άμεσα την ανάπτυξη των αγορών μακροπρόθεσμου χρέους. Παράλληλα, η μελέτη υπογραμμίζει ότι η ανοικτότητα μιας οικονομίας στο διεθνές εμπόριο λειτουργεί ως εξισορροπητικός μηχανισμός, καθώς μετριάζει τις αρνητικές επιδράσεις της πολιτισμικής παράδοσης στα δικαιώματα των δανειστών, προκειμένου να διευκολυνθεί η πρόσβαση σε απαραίτητες πιστώσεις για τη χρηματοδότηση του εμπορίου

Η διερεύνηση της σχέσης θρησκείας και οικονομικής θεσμοποίησης αναδεικνύει μια ενδιαφέρουσα αντιπαράθεση μεταξύ της προσέγγισης των Barro και McCleary και εκείνης των Stulz και Williamson. Ενώ οι Barro και McCleary (2003) εστιάζουν στην επίδραση της θρησκείας στην ατομική συμπεριφορά, υποστηρίζοντας ότι οι δογματικές πεποιθήσεις (όπως η πίστη στην κόλαση) ενισχύουν την οικονομική ανάπτυξη μέσω της διαμόρφωσης εργασιακού ήθους, οι Stulz και Williamson (2001) επικεντρώνονται σε θεσμικό επίπεδο, αναδεικνύοντας τη θρησκεία ως τον κύριο παράγοντα διαμόρφωσης των δικαιωμάτων των πιστωτών. Η παρούσα διπλωματική εργασία έρχεται να συμπληρώσει αυτή τη συζήτηση, καθώς τα εμπειρικά αποτελέσματα για το 2024 υπογραμμίζουν ότι, αν και οι θρησκευτικές καταβολές παραμένουν σημαντικές, η οικονομική ανάπτυξη (ΑΕΠ) τείνει να λειτουργεί ως καταλύτης που «απορροφά» την επίδραση των χριστιανικών δογμάτων στη δημοκρατία. Αντίθετα, η περίπτωση του Ισλάμ φαίνεται να διατηρεί μια αυτόνομη και στατιστικά σημαντική αρνητική συσχέτιση με το επίπεδο δημοκρατίας, επιβεβαιώνοντας ότι σε ορισμένα πολιτισμικά πλαίσια η θρησκευτική επίδραση παραμένει πιο ανθεκτική από την επίδραση του οικονομικού εκσυγχρονισμού.

3. ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

3.1 Ανάλυση παλινδρόμησης

Σε όλα τα στατιστικά προβλήματα, είναι απαραίτητο να μελετηθούν δύο ή περισσότερες μεταβλητές ταυτόχρονα για να προσδιοριστεί η σχέση μεταξύ τους. Η ανάλυση παλινδρόμησης μελετά τη σχέση μεταξύ μεταβλητών, έτσι ώστε η τιμή μιας

μεταβλητής να μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την πρόβλεψη της τιμής μιας άλλης. Σε κάθε πρόβλημα παλινδρόμησης, υπάρχουν δύο τύποι μεταβλητών:

- Ανεξάρτητες μεταβλητές (ή μεταβλητές ελέγχου, επεξηγηματικές μεταβλητές)
- Εξαρτημένες μεταβλητές (ή μεταβλητές απόκρισης)

Στην πειραματική έρευνα, η ανεξάρτητη μεταβλητή X ελέγχεται, ενώ η εξαρτημένη μεταβλητή Y αντικατοπτρίζει το αποτέλεσμα των αλλαγών στις ανεξάρτητες μεταβλητές. Στη μη πειραματική έρευνα (δειγματοληψία), η διάκριση μεταξύ ανεξάρτητων και εξαρτημένων μεταβλητών δεν είναι πάντα σαφής επειδή καμία μεταβλητή δεν ελέγχεται και όλες είναι τυχαίες. Θεωρήστε δύο μεταβλητές, την X και την Y . Εάν αυτές οι μεταβλητές συνδέονται με μια σχέση της μορφής $Y = f(X)$, η οποία επιτρέπει την ακριβή πρόβλεψη του Y για κάθε τιμή του X - που σημαίνει ότι το σφάλμα είναι μηδέν - τότε λέμε ότι οι δύο μεταβλητές σχετίζονται με τη λειτουργικά-ντετερμινιστική σχέση $Y = f(X)$. Σε αυτές τις περιπτώσεις, τα σημεία του διαγράμματος διασποράς βρίσκονται όλα στην καμπύλη που έχει την εξίσωση $Y = f(X)$, όπως προκύπτει από τον ορισμό της συνάρτησης. Αυτό είναι συνήθως αδύνατο. Σε μια στοχαστική σχέση, το διάγραμμα διασποράς είναι ένα νέφος σημείων. Από αυτό, προκύπτει μια νοητή γραμμή, η οποία δίνει μια πρώτη εντύπωση της σχέσης μεταξύ των δύο μεταβλητών.

3.2 Τύποι παλινδρόμησης

Ανάλογα με τον αριθμό των μεταβλητών που εξετάζουμε, χωρίζεται σε δύο κύριους τύπους:

1. Απλή Γραμμική Παλινδρόμηση Χρησιμοποιείται όταν θέλουμε να μελετήσουμε τη σχέση μεταξύ μιας μεμονωμένης ανεξάρτητης μεταβλητής (X) και της εξαρτημένης μεταβλητής (Y). Είναι η πιο βασική μορφή ανάλυσης και μας δείχνει εάν υπάρχει άμεση συσχέτιση μεταξύ δύο μεγεθών (π.χ., πώς το ύψος επηρεάζει το βάρος). Μαθηματικά, εκφράζεται ως μια ευθεία γραμμή που προσπαθεί να «ταιριάξει» τα δεδομένα μας όσο το δυνατόν καλύτερα.

2. Πολλαπλή Παλινδρόμηση Είναι η πιο σύνθετη και ρεαλιστική μορφή, καθώς χρησιμοποιεί δύο ή περισσότερες ανεξάρτητες μεταβλητές για να εξηγήσει το Y . Το μεγάλο της πλεονέκτημα είναι ότι μας επιτρέπει να απομονώσουμε την επίδραση κάθε παράγοντα ξεχωριστά, διατηρώντας τα υπόλοιπα σταθερά. Για παράδειγμα, στην τιμή ενός ακινήτου, η πολλαπλή παλινδρόμηση μπορεί να υπολογίσει την αξία του εμβαδού, των τετραγωνικών μέτρων και του ορόφου ταυτόχρονα, δίνοντας μια πολύ πιο ακριβή εικόνα της πραγματικότητας.

3.3 Δεδομένα και κατάστρωση μοντέλου

Στην παρούσα εργασία εξετάζεται αν η θρησκεία είναι σημαντικό predictor του δημοκρατικού σκορ ως συνάρτηση του ΑΕΠ αλλά και του νομικού συστήματος της χώρας, δηλαδή αν είναι αγγλοσαξονικό η όχι. Τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν για την παλινδρόμηση αυτή βρίσκονται στο παράρτημα, αφορά 48 χώρες για το 2024 και λήφθηκαν από τις παρακάτω πηγές:

Πηγή για την δημοκρατία : Freedom House

Πηγή για το κατά κεφαλήν ΑΕΠ: Παγκόσμια Τράπεζα

Πηγή για το νομικό σύστημα: Shleifer legal data

Πηγή για την θρησκεία: Barro data religion

Ο δείκτης της δημοκρατίας περιλαμβάνει το συνολικό σκορ που προκύπτει σε κάθε χώρα λαμβάνοντας υπόψη τις πολιτικές ελευθερίες και τα πολιτικά δικαιώματα. Το νομικό σύστημα δείχνει εάν μία χώρα έχει αγγλοσαξονικό δίκαιο η όχι, δηλαδή η τιμή 1 αντιστοιχεί στις χώρες που ακολουθούν το Αγγλοσαξονικό Δίκαιο ενώ όσες έχουν τιμή 0 δεν το ακολουθούν. Τέλος όσον αφορά την θρησκεία καταγράφεται το ποσοστό του πληθυσμού που ανήκει σε συγκεκριμένα δόγματα. Όπως προαναφέρθηκε τα στοιχεία που περιλαμβάνονται αφορούν 48 χώρες(ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ) , οι οποίες είναι αυτές που είχαν δεδομένα για την ίδια χρονική περίοδο.

Για τους σκοπούς της εργασίας χρειάστηκε το ακόλουθο:

- Πραγματοποίηση πολλαπλής παλινδρόμησης με dummy variable (νομικό σύστημα) προκειμένου να εξετασθεί αν υπάρχει συσχέτιση της δημοκρατίας με το ΑΕΠ και την θρησκεία αλλά αν είναι και σημαντικό predictor η θρησκεία στην δημοκρατία

Η ανάλυση των δεδομένων έγινε χρησιμοποιώντας την R Studio και κάθε φορά έχουμε τα εξής αποτελέσματα :

- R^2 : ουσιαστικά μας δείχνει την «ποιότητα προσαρμογής» του μοντέλου μας στα δεδομένα. Στις περιπτώσεις αυτές οι τιμές που παίρνει είναι μικρότερο από 1 και μεγαλύτερο από 0.
- Significance F και p- value: πρέπει να είναι μικρότερο του 0.05 για την στατιστική σημαντικότητα.
- Co-efficient: ο συντελεστής δείχνει πόσο ισχυρή είναι η συσχέτιση.

3.4 Εκτέλεση Παλινδρομήσεων

Στο παρόν κεφάλαιο χρησιμοποιείται το μοντέλο της πολλαπλής γραμμικής παλινδρόμησης για να εξεταστεί η σχέση μεταξύ θρησκείας και δημοκρατίας. Το

βασικό μοντέλο έχει την εξής μορφή: y (democracy score) = $a + b_1 \cdot \text{GDP per capita} + b_2 \cdot (\text{common law dummy}) + b_3 \cdot \text{religion}$ όπου το democracy score αποτελεί την εξαρτημένη μεταβλητή ενώ οι υπόλοιπες είναι οι ανεξάρτητες.

Η μεταβλητή religion δεν αντιμετωπίζεται σαν μια ενιαία μεταβλητή σε μία μόνο παλινδρόμηση, αλλά εξειδικεύεται ανάλογα με το θρησκευτικό δόγμα.

Συγκεκριμένα, η μεταβλητή αυτή αντιπροσωπεύει το ποσοστό (%) του πληθυσμού κάθε χώρας που αυτοπροσδιορίζεται ως πιστό σε μια συγκεκριμένη θρησκεία (π.χ. Προτεστάντων, Μουσουλμάνων κ.λπ.). Έτσι τρέχουμε ξεχωριστές παλινδρομήσεις για κάθε θρησκευτική ομάδα. Για παράδειγμα, στην πρώτη παλινδρόμηση εξετάζεται η επίδραση του Καθολικισμού, στην δεύτερη του Προτεσταντισμού, και αντίστοιχα σε κάθε επόμενη παλινδρόμηση και μία άλλη θρησκεία, διατηρώντας σταθερές τις άλλες μεταβλητές (ΑΕΠ, Νομικό σύστημα).

Πίνακας 1

R ²	Significance - F	Observations
0.5085	9.04 *10 ⁻⁷	48
	Co-efficient-F	P-value
Intercept	52,88	*** p ~ 0 < 0.001
X Variable 1 (GDP per capita)	0,00065	*** p ~ 0 < 0.001
X Variable 2 (Dummy)	-7,596	0,222
X Variable 2 (religion cath00)	12,47	0,131

Τρέχοντας λοιπόν την πρώτη παλινδρόμηση (Πίνακας 1), y (democracy score) = $a + b_1 \cdot \text{GDP per capita} + b_2 \cdot (\text{common law dummy}) + b_3 \cdot \text{percentage of catholics}$, και βάζοντας σαν θρησκεία τους καθολικούς έχουμε τα εξής αποτελέσματα: Το R² δείχνει το ποσοστό της μεταβλητότητας της εξαρτημένης μεταβλητής που ερμηνεύεται από τις ανεξάρτητες μεταβλητές σου και όπως αναφέρθηκε στην θεωρία είναι όντως μικρότερο του 1 και μεγαλύτερο από το 0. Το significance είναι πολύ μικρός αριθμός γεγονός που δείχνει ότι οι μεταβλητές επηρεάζουν όντως το αποτέλεσμα. Η ανάλυση των αποτελεσμάτων παλινδρόμησης δείχνει ότι ο πρωταρχικός παράγοντας που λαμβάνει υπόψη το επίπεδο δημοκρατίας στις εξεταζόμενες χώρες είναι η οικονομική τους ανάπτυξη. Συγκεκριμένα, η μεταβλητή `gdp_capita_constant2015` έχει θετικό συντελεστή (0,00065) και είναι η μόνη μεταβλητή στο μοντέλο που είναι στατιστικά σημαντική, όπως φαίνεται από τους τρεις αστερίσκους (***) και την πολύ χαμηλή τιμή p value.

Αυτό σημαίνει ότι καθώς αυξάνεται το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, βελτιώνεται και η βαθμολογία δημοκρατίας, επιβεβαιώνοντας τη γνωστή «Θεωρία Εκσυγχρονισμού».

Αντίθετα, οι άλλες δύο μεταβλητές που σχετίζονται με θεσμικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά δεν φαίνεται να επηρεάζουν το αποτέλεσμα με στατιστικά σημαντικό τρόπο. Η μεταβλητή `uk_mom` (που αφορά το αγγλοσαξονικό δίκαιο) έχει

τιμή $p = 0,222$, ενώ η μεταβλητή CATH00 (που αφορά το θρησκευτικό υπόβαθρο) έχει τιμή $p = 0,131$. Και στις δύο περιπτώσεις, αυτές οι τιμές ξεπερνούν το παραδοσιακό όριο σημαντικότητας του $0,05$.

Συνεπώς, με βάση αυτά τα δεδομένα, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ο πλούτος μιας χώρας συνδέεται στενά με το δημοκρατικό της σύστημα, αλλά η νομική της παράδοση ή η κυρίαρχη θρησκεία δεν αποτελούν, από μόνα τους, καθοριστικούς παράγοντες για τον προσδιορισμό της βαθμολογίας δημοκρατίας σε αυτό το δείγμα.

Πίνακας 2

R ²	Significance - F	Observations
0.4935	$1,7 \cdot 10^{-6}$	48
	Co-efficient-F	P-value
Intercept	58,26	*** $p \sim 0 < 0.001$
X Variable 1 (GDP per capita)	0,0006057	*** $p \sim 0 < 0.001$
X Variable 2 (Dummy)	-13,28	*0.028<0.05
X Variable 2 (religion prot00)	19,9	0.315>0.05

Στην δεύτερη παλινδρόμηση (Πίνακας 2), y (democracy score) = $a + b_1 \cdot \text{GDP per capita} + b_2 \cdot (\text{common law dummy}) + b_3 \cdot \text{percentage of protestants}$, στην μεταβλητή της θρησκείας αυτή την φορά είναι ο προτεσταντισμός. Όσον αφορά λοιπόν τους προτεστάντες:

Η ανάλυση δείχνει ότι η οικονομική ανάπτυξη παραμένει ο πιο ισχυρός και συνεπής παράγοντας που επηρεάζει τη δημοκρατία. Η μεταβλητή `gdp_capita_constant2015` εξακολουθεί να είναι εξαιρετικά σημαντική, επιβεβαιώνοντας ότι τα υψηλότερα εισοδήματα συνδέονται με υψηλότερες βαθμολογίες δημοκρατίας. Μια αξιοσημείωτη διαφορά σε αυτό το μοντέλο παρατηρείται στη μεταβλητή `uk_mom` (Common Law), όπου η *p*-value είναι $0,028$, η οποία είναι κάτω από το όριο του $0,05$. Αυτό υποδηλώνει ότι, εντός αυτού του συνόλου μεταβλητών, το δίκαιο καθίσταται στατιστικά σημαντικό. Παρ' όλα αυτά, ο συντελεστής είναι αρνητικός ($-13,28$), υπονοώντας ότι, αφού ληφθεί υπόψη το ΑΕΠ και ο Προτεσταντισμός, η παρουσία αγγλοσαξονικού δικαίου συσχετίζεται με χαμηλότερη βαθμολογία δημοκρατίας σε αυτό το δείγμα. Τέλος, η θρησκευτική μεταβλητή `PROT00` (Προτεσταντισμός) έχει $p = 0,315$. Δεδομένου ότι αυτή η τιμή είναι σημαντικά μεγαλύτερη από $0,05$, διαπιστώνουμε ότι ο Προτεσταντισμός δεν έχει στατιστικά σημαντικό αντίκτυπο στο επίπεδο της δημοκρατίας. Αν και οι ιστορικές θεωρίες συνδέουν τις δύο ιδέες, τα δεδομένα από αυτό το μοντέλο δεν προσφέρουν αρκετά στοιχεία για να υποστηρίξουν μια τέτοια σχέση.

Πίνακας 3

R ²	Significance - F	Observations
0,4834	2.576 *10 ⁻⁶	48
	Co-efficient-F	P-value
Intercept	59,97	*** p ~ 0 < 0.001
X Variable 1 (GDP per capita)	0,0006305	*** p ~ 0 < 0.001
X Variable 2 (Dummy)	-11,73	*0.0447<0.05
X Variable 2 (religion orth00)	-10,59	0.6799>0.05

Η ανάλυση για τους ορθόδοξους με την παλινδρόμηση (Πίνακας 3), y (democracy score) = $a + b_1 \cdot \text{GDP per capita} + b_2 \cdot (\text{common law dummy}) + b_3 \cdot \text{percentage of orthodox}$, δείχνει ότι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ (gdp_capita_constant2015) είναι ο πιο ισχυρός και στατιστικά σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει τη δημοκρατία. Ο θετικός συντελεστής καταδεικνύει με συνέπεια ότι η οικονομική ευημερία συνδέεται άμεσα με ισχυρότερους δημοκρατικούς θεσμούς. Όσον αφορά τη μεταβλητή uk_mom (Κοινό Δίκαιο), είναι στατιστικά σημαντική στο επίπεδο των 5% με $p = 0,0447$ (σημειώνεται με αστερίσκο *). Ο αρνητικός συντελεστής (-11,73) υποδηλώνει ότι, εντός αυτού του δείγματος και αφού ληφθούν υπόψη άλλες μεταβλητές, οι χώρες με παράδοση κοινού δικαίου τείνουν να έχουν χαμηλότερες βαθμολογίες δημοκρατίας. Τέλος, η μεταβλητή θρησκείας ORTH00 (Ορθοδοξία) έχει $p = 0,6799$, η οποία είναι πολύ υψηλή. Αυτό δείχνει ότι η Ορθοδοξία δεν έχει στατιστικά σημαντικό αντίκτυπο στα επίπεδα δημοκρατίας. Οι αλλαγές στο ποσοστό των Ορθόδοξων σε μια χώρα δεν φαίνεται να επηρεάζουν τη βαθμολογία δημοκρατίας της σύμφωνα με αυτό το μοντέλο.

Πίνακας 4

R ²	Significance - F	Observations
0,5394	2,304*10 ⁻⁷	48
	Co-efficient-F	P-value
Intercept	62,34	*** p ~ 0 < 0.001
X Variable 1 (GDP per capita)	0,0006452	*** p ~ 0 < 0.001
X Variable 2 (Dummy)	-19,39	*0.0173<0.05
X Variable 2 (religion muslim00)	-21,67	0.0247<0.05

Σε αυτήν την τέταρτη ανάλυση (Πίνακας 4), y (democracy score) = $a + b_1 \cdot \text{GDP per capita} + b_2 \cdot (\text{common law dummy}) + b_3 \cdot \text{percentage of muslims}$ που αφορά το Ισλάμ (MUSLIM00), τα αποτελέσματα είναι ιδιαίτερα ενδιαφέροντα, καθώς είναι η πρώτη φορά που όλες οι μεταβλητές στο μοντέλο εμφανίζονται στατιστικά σημαντικές. Οικονομική Ανάπτυξη (ΑΕΠ): Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ παραμένει ο σημαντικότερος παράγοντας που επηρεάζει τη δημοκρατία, με πολύ υψηλή στατιστική σημαντικότητα. Ο θετικός συντελεστής υποδεικνύει ότι ο αυξημένος πλούτος προάγει τη δημοκρατική σταθερότητα. Νομική Παράδοση (uk_mom): Σε

αυτό το μοντέλο, η μεταβλητή του κοινού δικαίου είναι στατιστικά σημαντική (0,0173) και έχει αρνητικό αντίκτυπο (-19,39). Αυτό υποδηλώνει ότι οι χώρες με νομική κληρονομιά κοινού δικαίου τείνουν να έχουν χαμηλότερες βαθμολογίες δημοκρατίας όταν λαμβάνεται υπόψη ο μουσουλμανικός πληθυσμός. Θρησκεία (MUSLIM00): Σε αντίθεση με τον Καθολικισμό, τον Προτεσταντισμό και την Ορθοδοξία, η μεταβλητή του Ισλάμ είναι στατιστικά σημαντική ($p = 0,0247$). Ο αρνητικός συντελεστής (-21,67) υποδηλώνει αρνητική σχέση μεταξύ του ποσοστού των Μουσουλμάνων και της βαθμολογίας δημοκρατίας στο δείγμα, ανεξάρτητα από τον πλούτο της χώρας.

Πίνακας 5

R ²	Significance - F	Observations
0,4827	2,030*10 ⁻⁶	48
	Co-efficient-F	P-value
Intercept	59,39	*** $p \sim 0 < 0.001$
X Variable 1 (GDP per capita)	0,0006247	*** $p \sim 0 < 0.001$
X Variable 2 (Dummy)	-12,41	*0.0355<0.05
X Variable 2 (religion hind00)	74,18	0.4192>0.05

Τέλος κοιτώντας και το μοντέλο του Ινδουισμού (Πίνακας 5), y (democracy score) = $a + b_1 \cdot \text{GDP per capita} + b_2 \cdot (\text{common law dummy}) + b_3 \cdot \text{percentage of hindus}$, φαίνεται ότι η οικονομική Ανάπτυξη (gdp_capita_constant2015): Παραμένει ο πιο συνεπής καθοριστικός παράγοντας της δημοκρατίας. Με τιμή $p < 0,005$ και θετικό συντελεστή, επιβεβαιώνεται για άλλη μια φορά ότι η αύξηση του πλούτου σχετίζεται στατιστικά με την ενίσχυση της βαθμολογίας δημοκρατίας μιας χώρας. Νομική Παράδοση (uk_mom): Η μεταβλητή του κοινού δικαίου είναι στατιστικά σημαντική ($p = 0,0355 < 0,05$). Ο συντελεστής είναι αρνητικός (-12,41), γεγονός που υποδηλώνει ότι σε αυτό το δείγμα, οι χώρες με αυτήν την νομική παράδοση έχουν χαμηλότερη απόδοση στη βαθμολογία δημοκρατίας όταν ελέγχουμε τον Ινδουισμό και το ΑΕΠ. Θρησκεία (HINDU00): Η μεταβλητή Ινδουισμός δεν είναι στατιστικά σημαντική, καθώς η τιμή p είναι 0,4192, δηλαδή πολύ μεγαλύτερη από το όριο των 0,05. Αυτό σημαίνει ότι το ποσοστό των Ινδουιστών σε μια χώρα δεν φαίνεται να επηρεάζει το επίπεδο δημοκρατίας της.

Από τη συγκριτική αξιολόγηση των πέντε μοντέλων παλινδρόμησης προκύπτει μια ξεκάθαρη ιεραρχία ως προς τους παράγοντες που διαμορφώνουν το επίπεδο δημοκρατίας. Ο πιο συνεπής και ισχυρός προγνωστικός παράγοντας σε όλα ανεξαιρέτως τα μοντέλα είναι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ (gdp_capita_constant2015). Η μεταβλητή του πλούτου διατηρεί σταθερά εξαιρετικά χαμηλές τιμές p -value ($p < 0,001$) και θετικούς συντελεστές, επιβεβαιώνοντας πανηγυρικά τη «Θεωρία του Εκσυγχρονισμού»: όσο αυξάνεται η οικονομική ευημερία μιας χώρας, τόσο βελτιώνονται οι πιθανότητες για σταθερούς δημοκρατικούς θεσμούς.

Σε αυτό το πλαίσιο, η σύγκριση μεταξύ των θρησκευτικών δογμάτων αποκαλύπτει τα εξής:

- Καθολικισμός, Προτεσταντισμός, Ορθοδοξία και Ινδουισμός: Οι θρησκείες αυτές δεν εμφανίζουν αυτόνομη στατιστική σημαντικότητα, καθώς η επίδρασή τους «απορροφάται» από την ισχύ του ΑΕΠ. Αυτό σημαίνει ότι για αυτά τα δόγματα, η δημοκρατία είναι περισσότερο ζήτημα οικονομικής ανάπτυξης παρά θρησκευτικής ταυτότητας.
- Ισλάμ: Αποτελεί τη μοναδική «στατιστική εξαίρεση», καθώς είναι η μόνη θρησκευτική μεταβλητή που παραμένει στατιστικά σημαντική ($p = 0,0247$) ακόμη και όταν συνυπολογίζεται το ΑΕΠ. Με αρνητικό συντελεστή (-21,67), το Ισλάμ φαίνεται να ασκεί μια ανεξάρτητη αρνητική πίεση στο σκορ δημοκρατίας, η οποία δεν εξηγείται μόνο από το οικονομικό επίπεδο της χώρας

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μέσω εμπειρικών αναλύσεων και αναλύσεων παλινδρόμησης διαφορετικών θρησκευτικών αιρέσεων, εξήχθησαν τα ακόλουθα βασικά συμπεράσματα:

Οι παλινδρομήσεις έχουν σχεδιαστεί για να διερευνήσουν εάν οι θρησκευτικοί παράγοντες είναι στατιστικά σημαντικοί προγνωστικοί παράγοντες της δημοκρατίας και το κάνουν ως ανεξάρτητες μεταβλητές. Δηλαδή, ενώ διερευνάται η σχέση «Θρησκεία-Δημοκρατία» που συζητείται στον τίτλο, η ανάλυση γίνεται με βάση τα οικονομικά (ΑΕΠ) και θεσμικά (Κοινός Νόμος) πλαίσια στα οποία θα λάβει χώρα η πραγματική «θρησκεία/δημοκρατική διακυβέρνηση», προκειμένου να εξαχθούν στατιστικά έγκυρα ευρήματα σχετικά με την επίδραση του θρησκευτικού δόγματος.

Για την οικονομική ανάπτυξη φαίνεται ότι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ ήταν ο ισχυρότερος και σταθερά σημαντικός παράγοντας επιρροής στα επίπεδα δημοκρατίας σε όλα τα μοντέλα, επιβεβαιώνοντας τη «θεωρία του εκσυγχρονισμού».

Η επίδραση της θρησκείας: Ο Καθολικισμός, ο Προτεσταντισμός, η Ανατολική Ορθοδοξία και ο Ινδουισμός δεν είχαν στατιστικά σημαντική επίδραση στις βαθμολογίες δημοκρατίας σε αυτό το δείγμα. Αντίθετα, το Ισλάμ ήταν η μόνη στατιστικά σημαντική θρησκευτική μεταβλητή, που συσχετίστηκε αρνητικά με τις βαθμολογίες δημοκρατίας ανεξάρτητα από τον εθνικό πλούτο.

Τέλος η νομική παράδοση (κοινό δίκαιο) ήταν στατιστικά σημαντική σε ορισμένα μοντέλα (π.χ. Προτεσταντισμός, Ισλάμ) και γενικά συσχετίστηκε αρνητικά με τις βαθμολογίες δημοκρατίας μετά τον έλεγχο αυτών των συγκεκριμένων θρησκευτικών παραγόντων. Συνολικά, ο πλούτος παραμένει ο αποφασιστικός παράγοντας για τη δημοκρατία, ενώ η θρησκευτική πεποίθηση και η νομική παράδοση έχουν περιορισμένη επεξηγηματική δύναμη ή είναι συγκεκριμένες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Acemoglu, D., & Robinson, J. "Beyond Modernization Theory" (2018), *Annals of Comparative Democratization*, 10(2), pp. 2-23.

Acemoglu, D., Johnson, S., & Robinson, J. A. (2005). "Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth," in *Handbook of Economic Growth*, Vol. 1A, pp. 385-472.

Acemoglu, D., Johnson, S., Robinson, J. A., & Yared, P. (2008). "Income and Democracy," *American Economic Review*, 98, pp. 808-842.

Acemoglu, D., Johnson, S., Robinson, J. A., & Yared, P. (2009). "Reevaluating the Modernization Hypothesis," *Journal of Monetary Economics*, 56, pp. 1043-1058.

Barro, R. J. (2015). "Convergence and Modernization," *Economic Journal*, 125, pp. 911-942.

Barro, R. J., & McCleary, R. M. (2003). International Data on Religion. [Data set]. Harvard University.

Barro, R. J., & McCleary, R. M. (2003). "Religion and Economic Growth across Countries," *American Sociological Review*, 68(5), pp. 760-781.

Barro, R. J., & McCleary, R. M. (2006). "Religion and Political Economy in an International Panel," *Journal for the Scientific Study of Religion*, 44(2), pp. 175-189.

Boix, C. (2011). "Democracy, Development, and the International System," *American Political Science Review*, 105, pp. 809-828.

Glaeser, E. L., La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., & Shleifer, A. (2004). "Do Institutions Cause Growth?" *Journal of Economic Growth*, 9, pp. 271-303.

Glaeser, E. L., Ponzetto, G. A. M., & Shleifer, A. (2007). "Why Does Democracy Need Education?" *Journal of Economic Growth*, 12, pp. 77-99.

Got Questions Ministries. (n.d.), What are the major world religions?

Guiso, L., Sapienza, P., & Zingales, L. (2007) "Social Capital as Good Culture", *Journal of the European Economic Association*, 6(2-3), pp. 295-320

Guiso, L., Sapienza, P., & Zingales, L. (2000) "The Role of Social Capital in Financial Development", *American Economic Review*, 94(3), pp. 526-556

La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A., & Vishny, R. W. (1998). "Law and Finance," *Journal of Political Economy*, 106(6), pp. 1113-1155.

Lipset, S. M. (1959). "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy," *American Political Science Review*, 53, pp. 69-105.

Sapienza, P., Zingales, L., & Guiso, L. (2006) "Does Culture Affect Economic Outcomes?", *Journal of Economic Perspectives*, 20(2), pp. 23-48.

Stulz, R. M., Rohan Williamson "Culture, Openness and Finance"(2001), *Journal of Applied Corporate Finance*, 17(3), pp. 30-39.

Weber, M. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*.

Wikipedia contributors. (2026). "Coefficient of Determination," *Wikipedia, The Free Encyclopedia*

World Bank. (2024). *World Development Indicators: Real GDP per capita (constant 2015 US\$)*. Washington, D.C.: The World Bank.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Country/Territory	Region	Edition	democracy score	gdp_capita_constant2015	uk_mom	CATH00	PROT00	ORTH00	MUSLIM00	HINDU00
Argentina	Americas	2024	85	12774,35066	0	0,85	0,034	0,002	0,02	0
Australia	Asia	2024	95	61480,67071	1	0,26	0,322	0,034	0,012	0,003
Austria	Europe	2024	93	45958,82501	0	0,755	0,05	0,019	0,022	0
Belgium	Europe	2024	96	45045,6601	0	0,809	0,013	0,005	0,036	0
Brazil	Americas	2024	72	9566,744086	0	0,742	0,093	0,001	0	0
Canada	Americas	2024	97	44413,39838	1	0,391	0,156	0,017	0,01	0,205
Chile	Americas	2024	94	14579,40011	0	0,674	0,017	0,001	0	0
Colombia	Americas	2024	70	6863,595632	0	0,943	0,015	0	0	0
Denmark	Europe	2024	97	60772,86243	0	0,006	0,001	0	0	0
Ecuador	Americas	2024	67	5999,393911	0	0,931	0,016	0	0	0
Egypt	Africa	2024	18	4137,609292	0	0,003	0,008	0,136	0,844	0
Finland	Europe	2024	100	45254,03587	0	0,001	0	0,045	0,837	0
France	Europe	2024	89	39683,39535	0	0,67	0,008	0,136	0,844	0
Germany	Europe	2024	93	44027,76316	0	0,335	0,356	0,008	0,044	0,001
Greece	Europe	2024	85	21494,68561	0	0,004	0,172	0,165	0,003	0
India	Asia	2024	66	2396,949992	1	0,013	0,015	0	0	0
Indonesia	Asia	2024	57	4367,862666	0	0,027	0,057	0	0	0
Ireland	Europe	2024	97	94474,98797	1	0,847	0,044	0	0	0
Israel	Middle East	2024	74	41845,16606	1	0,027	0,057	0	0	0
Italy	Europe	2024	90	34495,25458	0	0,798	0,007	0,002	0,02	0
Japan	Asia	2024	96	37152,5636	0	0,004	0,172	0,165	0,003	0
Jordan	Middle East	2024	33	4016,834291	0	0,007	0,136	0,365	0,304	0
Kenya	Africa	2024	52	1860,02287	1	0,221	0,295	0,024	0,073	0,008
Malaysia	Asia	2024	53	11883,79128	1	0,033	0,039	0	0	0
Mexico	Americas	2024	60	10316,46119	0	0,9	0,02	0	0	0

Netherlands	Europe	2024	97	51178,5257	0	0,345	0,27	0,001	0	0
New Zealand	Asia	2024	99	42408,23787	1	0,128	0,455	0,002	0,02	0
Nigeria	Africa	2024	44	2324,648812	1	0,085	0,216	0	0	0
Norway	Europe	2024	98	79667,52723	0	0,01	0,002	0	0	0
Pakistan	Asia	2024	35	1634,567353	1	0,007	0,136	0,365	0,304	0
Peru	Americas	2024	66	6711,194033	0	0,905	0,038	0	0	0
Philippines	Asia	2024	58	3925,30487	0	0,726	0,032	0	0	0
Portugal	Europe	2024	96	22647,37919	0	0,887	0,009	0	0	0
Singapore	Asia	2024	48	67706,83361	1	0,04	0,046	0	0	0
South Africa	Africa	2024	79	5715,475315	1	0,069	0,168	0	0	0
South Korea	Asia	2024	83	37048,4264	0	0,069	0,168	0	0,002	0
Spain	Europe	2024	90	29245,21925	0	0,917	0,002	0	0	0
Sri Lanka	Asia	2024	54	4186,498664	1	0,067	0,008	0,136	0,844	0
Sweden	Europe	2024	99	54209,94743	0	0,019	0,629	0,013	0,023	0
Switzerland	Europe	2024	96	90067,46454	0	0,429	0,404	0,004	0,824	0,063
Thailand	Asia	2024	36	6574,461094	1	0,004	0,172	0,165	0,003	0
Turkey	Europe	2024	33	15395,02789	0	0,001	0	0,045	0,837	0
United Kingdom	Europe	2024	91	47960,91058	1	0,093	0,522	0,006	0	0
United States	Americas	2024	83	66356,17068	1	0,182	0,211	0,018	0,015	0
Uruguay	Americas	2024	96	18958,60333	0	0,582	0,026	0,53	0,004	0,001
Venezuela	Americas	2024	15	1501,022774	0	0,918	0,01	0,001	0,003	0
Zimbabwe	Africa	2024	27	1417,718941	1	0,086	0,134	0,001	0	0